

ARISTOTELOV GLAZBENO-TEORIJSKI SPIS

ΠΕΡΙ ΑΚΟΥΣΤΩΝ / DE AUDIBILIBUS (U latinskom prijevodu Frane Petrića) (II. dio)

KREŠIMIR ČVRLJAK

HAZU, Odsjek za povijest hrvatske književnosti
Opatička 18, 10000 ZAGREB

UDK/UDC: 78.01 ARISTOTEL+PETRIĆ, F.

Izvorni znanstveni rad/
Original Scientific Paper
Primljeno/Received: 30. 10. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 25. 3. 2008.

3. Glazba: drugo veslo Petriću u filozofskom brodu Talesovom vodom

Franjo Petrić je, u stanovitoj mjeri, uz druge prevoditelje, pridonio pun(ij)oj razložitosti uključivanja Aristotela u povijest glazbe.¹¹⁴ Prijevodom spisa *De audibilibus* Petrić je svoje bolje poznavatelje mogao samo dodatno učvrstiti u uvjerenju da mu glazba, naspramno filozofiji, ni u kojem slučaju nije bila Tacitova »terra incognita«. U njegovu mnogostrano intelektualnom radu glazba i njezine sveze s poezijom, smatra Danilo Aguzzi-Barbagli, kritički priređivač i izdavač Petrićeva trosveščanog djela *Della Poetica* (Firenze 1969.), zauzimaju mjesto od osobite važnosti.¹¹⁵ Već na početku djela *Della Poetica* mislilac Petrić ističe svu

¹¹⁴ Priliči Aristotelu nesumnjivo i »Exemplum musicae simul psallens et prophetans...« (Nicolaus LE NOURRY: *Dissertationes de cohortatione ad gentes et de tribus Paedagogi libris*, dis. II, cap. XXIII, art. V, n. 307, col. 1388).

¹¹⁵ »Nella multiforme attività intellettuale di Francesco Patrizzi la musica e le sue relazioni con la poesia occupano una posizione di singolare rilievo«. Autor pokušava ukazati na korijene Petrićeve glazbenosti koju treba bez imalo čuđenja prihvatiti: »Questo fatto non potrà certo sorprenderci, se consideriamo anche superficialmente le matrici platoniche a cui si rifà la speculazione del filosofo istriano e le prospettive in cui s'inquadrano i suoi contributi all'evoluzione del pensiero neoplatonico rinascimentale« (D. AGUZZI-BARBAGLI: Francesco Patrizi e l'Umanesimo musicale del Cinquecento, [63]).

važnost pjevanja i instrumentalne pratnje u postanju i praktičnoj potvrdi novih oblika poetskog jezika.¹¹⁶ Zasigurno se s velikom pozornošću zaustavio na toposu kod grčkog geografa i povjesničara Strabona, za koga ona najstarija i prava filozofija nije ništa drugo doli poezija i muzika združene u jednu.¹¹⁷ U četvrtoj knjizi svoje *Poetike* donosi Pitagorinu i kasnije od Platona preuzetu definiciju filozofije kao »musica la grande«.¹¹⁸ Neoplatonik Petrić iz razumljivih razloga, *sine cunctatione*, prihvaća čak i Platonov kompilat o filozofiji i muzici. Samo koje stoljeće kasnije izrečen je proglas s grčkog muzičkog Olimpa: »Studiosissimus enim musices fuit Plato«.¹¹⁹ Međutim, E. Goblot izlazi s tezom da je ta Platonova definicija u kojoj stavlja znak jednakosti između filozofije i glazbe, najobičnija uzurpacija, koja je kod starih bila dosta udomaćena kad su u pitanju riječi »musicus« i »musica«.¹²⁰ Obrazložbu uzurpacije Goblot polaže u nosivu riječ iz naslova svoje knjige, tj. *conjunctio*, jer se upravo povezivanjem filozofije i glazbe na Platonov način »illis verbis (sc. *musicus* i *musica* — primj. K. Č.) aliquid a nostra sententia satis alienum

¹¹⁶ »E per quanto se ne legge poi per la *Scrittura*, la musica e il canto perseverò ad usarsi fra gli Ebrei, imperciocchè cinquecento quindici anni dopo Mosè, ... Ed è da tener per vero ch'altre genti similmente, o tutte o in parte, secondo che il canto o a tutti o ai più è naturale, la musica e il canto in conto havessero, e si 'l'contumassero, ... E se tra questi due popoli, Arabi i Sciti, che più duri e più selvaggi si tennero degli altri, la musica hebbe luogo, ragion persuade che molto più fosse costumata fra più gentili e più dati al sapere ed a' piaceri. E fra questi termini, da principio e da fine di incerti anni, sia chiuso della poesia il primo secolo da varie nazioni adoperata, ma a notizia nostra più in particolare non pervenuta« (*Della Poetica*, I, 12-13).

¹¹⁷ »E l'antichissima filosofia non altro fu che poesia e musica giunte in una, sì come testimonia Strabone, così scrivendo: 'I suavissimi, che di poetica alcuna cosa hanno detto, una certa prima filosofia hanno affermato essere la poetica'« (*Della Poetica*, III, p. 278). Kao što je zamjetno, Strabonovo je težište, uz Petrićevu asimilaciju poezije i muzike, na čistom značenjskom ujednačavanju konjunktivnog (pojmovnog) para u jedan pojam, za razliku od Pitagore koji to postiže dvočlanom konjunkcijom — filozofijom i muzikom.

¹¹⁸ Puni navod kod Petrića glasi: »E quindi è che Pitagora e gli uditori suoi la filosofia chiamassero: musica la grande, e Platone similmente, sì come quella che possente era l'animo humano a concordare con se stesso e a disporre ogni sua parte a fare il proprio uffizio suo, in guisa che ditutte ne riusciva una maravigliosa consonanza, così nel contemplare, come nel favellare, e nell' operare azioni a buona vita pertinenti« (*Della Poetica* I, lib. IV, »La deca istoriale« / *Filosofare XXII* /, str. 277). Petrić ne navodi topose ni kod Pitagore ni kod Platona. Za Platona pak znamo da je Pitagorinu definiciju donio u svom dijalogu *Fedon* (4, 60e-61a) u kojemu sugovornici Kebet i Sokrat razgovaraju o muzici: »Sokrate, — obraća mu se Kebet — muzikom se bavi i nastoj oko nje! I ja sam u pređašnje vrijeme držao, da me baš na ono, što sam i radio, nuka i potiče i da poput onih, što trkače sokole, i mene tako san potiče na ono, što sam radio, naime na to, da se bavim muzikom, jer je filozofija — tako sam držao — najveća muzika, a ja sam se s njom bavio«.

¹¹⁹ Plutarchus: *De musica*, 1136.

¹²⁰ »Quomodo verba *musicus* et *musica* ab antiquis scriptoribus usurpata sint, operae pretium est anquirere, quum interpretes, in iis de Latino vel Graeco in hodiernos sermones vertendis, operosi plerumque et perplexi videantur. Quum enim apud Platonem legimus *philosophiam maximam esse musicam* (Plato: *Phaedo*, 4, 61a), *nec posse mutari leges publicas sine mutatione legum publicarum*, illis verbis aliquid a nostra sententia satis alienum significari videtur« (Edmond GOBLOT: *De musicae apud veteres cum philosophia conjunctione*, [5]). Na uzurpaciju u glazbi upozorio je Plutarh već u doba Terpandra (7. st. pr. Kr.), grčkog muzičara i pjesnika iz Antise na Lezbu: »citharoedica musica Terpandri aetate usurpata« (Plutarchus: *De musica commentarius*, 1133). Nešto kasnije Plutarh uopćava problem: »Neque hoc mirum est: cum multa alia vitae instituta non ignorentur ab iis qui ea non usurpant« (*ibid.*, 1138).

significari videatur«. ¹²¹ Već ovih nekoliko nabačenih napomena upućuju nas da prema Petriću zauzmemo načelno sličan stav kao i prema Aristotelu; u prebogatom tradicijskom naslijeđu nije mu ostalo nezamijećeno drugo veslo na filozofskom brodu Talesovom vodom: Muzika.

U hrvatskoj muzikologiji uglavnom se, uz iznimke, šutke prelazi(lo) preko Petrićeve *Poetike*, za razliku od europskih muzikologa koji je visoko vrednuju od njezina prvog izdanja. Ercole Bottrigari (1531.-1612.), talijanski renesansni polihistor (matematičar, arhitekt, pjesnik, glazbeni teoretičar i skladatelj) i pravi Petrićev suvremenik piše cijelu knjigu o svom hrvatskom suvremeniku, u kojoj veliča Petrića i njegovu *Poetiku*. ¹²² E. Bottrigari će posvjedočiti iznimno zanimanje za Aristotelov spis *De Audibilibus*, bilo u prijevodu A. E. Gogave bilo F. Petrića, od kojih za Gogavin G. B. Martini, Mozartov učitelj i glazbeni historiograf, upućuje na »copia postillata da Bottrigari« (I-Bc, A. 1), a za Petrićev na »ms. sec. XVII, Bologna, copia di mano di E. Bottrigari (I-Bc, B. 46, cc. 170-181«. Od Martinija također doznajemo za Bottrigarijev talijanski prijevod spisa šest godina prije smrti: *Dell' Oggetto o dell' udito*, [tr. it. E. Bottrigari], ms., Bologna 1606 (I-Bc, B. 46, cc. 188-203). ¹²³ Zgrnuto je naime već u 16. st. sasvim dovoljno gradiva za puno uključivanje F. Petrića u europski renesansni glazbeni kontekst. U Aguzzi-Barbaglijevu vrlo studiozno pisanom radu o stupnju Petrićeve uključenosti u europski glazbeni humanizam 16. st., moguće je u dobroj mjeri rekonstruirati glazbeno ozračje u kojem se Petrić kretao i radio, te s kim je sve došao u doticaj ili na stranicama kojih se sve djela o njemu raspravljalo, na njega obrušavalo, ali bio i predmetom snažnih obrana (među ostalima, Bottrigarijevih).

U povijest hrvatske glazbe ulazi Frane Petrić *Slovníkom* Ivana Kukuljevića Sackinskog. ¹²⁴ Kukuljevićev prinos za introdukciju Petrića u povijest hrvatske glazbe dvojako je značajan za hrvatsku glazbenu historiografiju: 1. Sredinom 19. st., kada

¹²¹ Svojoj obrazlozbi prinosi E. Goblot i nešto dalje: »At musica, inquis, a Musa dicta est; ergo quidquid ad musas pertinet, musica est« (*De musicae apud veteres cum philosophia conjunctione*, 12). Ili još upečatljivije: »Accuratus igitur introspectendum est quemadmodum fieri potuerit ut musica apud quosdam antiquorum philosophorum cum rerum naturae cognitione, nec non cum bonis moribus et temperatione civitatis conjuncta sit« (*ibid.*, 14). Noviji talijanski muzikolog dopušta u derivaciji muzike (*mousiké*) kao »l'arte delle Muse« bliže veze između Terpsihore i Erata, u čijoj blizini ne nalazi mjesta Ateni. Usp. G. COMOTTI: *La musica nella cultura greca e romana*, 5.

¹²² »Bottrigari (Ercole), ein Edelmann aus Bologna... *Il Patrizio, ovvero de' tetracordi armonici di Aristosseno, parere e vera dimostrazione*. In Bologna, 1593. 4. Die Veranlassung zu diesem Werk war folgende: Francesco Patritio, ein Mann von grosser Gelehrsamkeit, hatte ein Buch geschrieben: *Della Poetica, deca istoriale, deca disputata*, worin von Musik überhaupt, besonders aber von den Klanggeschlechtern gesprochen, und behauptet wird, daß die Theilung der Tetrachorde, welche Euclid angenommen hat, die vorzügliche sey« (Johann Nikolaus FORKEL: *Allgemeine Geschichte der Musik*, Bd. I, Leipzig 1788, str. 467). I nešto dalje: »Bottrigari widerlegte vorzüglich seine Meynung von den Tetrachorden in seinem sogenannten *Patrizio u. s. f.* Nach dem Tode des Bottrigari wurde aber *Patrizio* wieder vom Artusi vertheidigt« (*ibid.*, 470).

¹²³ Usp. Padre Martini: *Musica e cultura nel Settecento Europeo*, a cura di Angelo Pompilio, Firenze 1987, 48. Pripomenimo da su uporabljenom numeracijom i literacijom navedeni rukopisi registrirani u Bibl. Com. Martini u Bologni.

¹²⁴ Usp. Ivan KUKULJEVIĆ SACKINSKI: *Slovník umětnikah jugoslavenskih*, Zagreb 1858., str. 337-338.

je znanje o Petriću u Hrvatskoj bilo vrlo oskudno, a pogotovu o njegovu mjestu i značenju u povijesti europske renesansne glazbe, Kukuljević općim naznakama prvi upoznaje svekoliku hrvatsku kulturnu javnost s glazbenim likom F. Petrića. Upućuje na Petrićevo djelo *Della Poetica*, ali tek na manji broj mjesta, od njih na desetke, gdje je Petrić iskazao vrlo visok stupanj poznavanja grčke antičke glazbe. Petrić nije autor djela *De Regno et Regis institutione* u kojem da je, veli Kukuljević, »mnogo pisao o muzici u obće, kojom se je sám rado zabavljao«; 2. Kukuljevića danas valja uzeti za prvu kariku u lancu, što ga kasnije čine hrvatski muzikolozi, koji su krenuli dalje u povijesno-glazbenim istraživanjima. Osobno držim da je Kukuljević svojim odabirom dvaju europskih autora za priložene »Izvore« (E. L. Gerber i F. J. Fétis) potaknuo kasnije hrvatske muzikologe da znanje o jednome od nekolicine hrvatskih renesansnih glazbenih teoretičara, osim po arhivima, potraže i na stranicama takvih priručnika.¹²⁵ Vajmarski orguljaš, skladatelj i jedan od prvih muzičkih leksikografa u Europi, J. G. Walther (1684.-1748.) upravo prednjači zbrkom i krajnje površnim leksikografskim zapisom o imenu i djelu F. Petrića. Pripisuju mu se i kompilacije u skladanju. Zbog zamjene s istoimenim sijenskim humanistom, F. Petrić je za nj bio pokojni već oko god. 1480., s jednim jedinim djelom u pisanoj ostavštini: *De Regno et Regis institutione*. E. L. Gerber u znatnoj mjeri preuzima Waltherove grube netočnosti, kao i brkanje sa sijenskim humanistom, Francescom Patrizijem (1413.-1494.), upućujući ipak na njemačkog povjesničara glazbe J. N. Forkela (1749.-1818.),¹²⁶ s kojim je u nešto iscrpnijem ekscerptu, pogotovo naglaskom na Bottrigarijevu visokom uvažavanju F. Petrića kao glazbenog teoretičara, mnogo bolje i točnije predstavio Petrićev lik koji se ovdje traži.¹²⁷ Sada nam je potpuno razumljiv sadržajni sklop Kukuljevićeve članka o Petriću u *Slovníku*. Prema tome, danas se kronološki sasvim točno može slijediti interpretativna linija vrlo koruptivne supstitucije našega Petrića sa sijenskim Patrizijem.

Svoje priloge uključivanju Petrića u povijest hrvatske glazbe podali su kasnije Franjo Ksaver Kuhač¹²⁸ i Josip Andreis. Za introdukciju Franje Petrića u povijest hrvatske glazbe Andreis prilaže sasvim priruban i krajnje suhoparan životopisni podatak, k tome dijelom upitno konotiran: »koji (sc. F. Petrić) se također bavio glazbom«.¹²⁹ Sintagma »bavljenje glazbom« vrlo je neodređena za onoga na koga

¹²⁵ U svezi s Ernstom Ludwigom Gerberom valja istaknuti da Kukuljević u članku o Petriću za svoj *Slovník* upada u još jednu od svojih nerijetkih korupcija. Poslužio se leksikonom E. L. Gerbera koji sasvim neoprezno preuzima Waltherovu zbrku oko imena i djela F. Petrića, tako da je za potonjega F. Petrić »ein wegen seiner Gelehrsamkeit berühmter Bischoff zu Gaeta... von Siena, oder, nach andern, von Clissa einem Dorffe in Istrien gebürtig, welcher nach dem 1480 Jahre verstorben, hat unter andern auch einen aus 9 Büchern bestehenden lateinischen Tractat: de Regno et Regis institutione... Im isten Titul des zweyten Buchs handeln nicht gar drey Octav. Blätter von der Musik« (Johann Gottfried WALTHER: *Musikalisches Lexicon oder Musikalische Bibliothek*, ... Leipzig 1732, str. 466).

¹²⁶ Usp. *ibid.*, 470.

¹²⁷ Usp. Ernst Ludwig GERBER: *Historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler*, Band 1, Teil 1-2, 1790.-1792., st. 83-84; Johann Nikolaus FORKEL: *Allgemeine Geschichte der Musik*, Bd. I, 470.

¹²⁸ Franjo Ksaver KUHAČ: Ostavština, Arhiv HAZU, XVII/3-5, prilog 51-54 i XXII/5-3, prilog 5.

¹²⁹ Josip ANDREIS: *Povijest glazbe*, knj. 4: *Povijest hrvatske glazbe*, Liber — Mladost, Zagreb 1974, 54; Usp. Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: »...kojom (sc. muzikom) se je i sám rado zabavljao« (*Slovník*, 337).

se odnosi: Je li bio glazbenik ili glazbeni teoretičar? Smatram da Frane Petrić nije smio ući u četvrti svezak *Povijesti glazbe (Povijest hrvatske glazbe, Zagreb 1974, str. 54)* s dvama (!) takvim redcima. Valja upozoriti da je Andreis ta dva retka zapravo slobodnije prenio iz rada Dragana Plamenca, uz vrlo važan izostavak iz Plamenčeva rada: Franjo Patricijo »se bavio i starogrčkom muzikom«. ¹³⁰ Za razliku od Plamenca, a pogotovu Andreisa, F. Ks. Kuhač je sažeto potpun: »Prvi, koji je proučio i temeljito razumio glazbeni sistem i kajdopis starih Grka bio je Hrvat Franjo Petrić (Patricius), ...«. ¹³¹ No, u tom lancu hrvatskih muzikologa Ennio Stipčević je »polihistoričara i vrstnog znalca starogrčkog jezika, europskog uglednog filozofa svoga doba«, F. Petrića, cjelovito uključio u europski glazbeni humanizam, poglavito kao »autoritativnog tumača antičkih tekstova o glazbi«, te ga kao filologa-interpretu vidio sudionikom »diskusija o grčkoj drami i glazbi, što su ih potaknuli filozofi i glazbeni teoretičari u krugu tzv. Bardijeve firentinske camerate«. ¹³²

Među dosad neke, u stanovitoj mjeri, budi mi dopušteno kazati u Plinijevu stilu (*Venia sit dicto/Sit venia verbo*), problematične karakterizacije glazbenog lika Franje Petrića, uvrstio bih i mišljenje Lovre Županovića iz 1968. godine, za koga je Petrić tada »poznati filozof a usput i glazbenik«. ¹³³ Kontekst nam ovdje dopušta logičnu razdiobu Županovićeve rečenice na dva dijela, tako da dobivamo Petrića kao »poznatog filozofa« i Petrića kao »usputnog glazbenika«. Držim da je već i s ovih stranica dovoljno iščitljivo mjesto što ga Petrić zauzima u povijesti europske glazbe, a da bi se o Petriću, k tome, u njegovoj domovini, u 20. stoljeću, pisalo kao o »sporednom«, »nevažnom«, »površnom«, »uzgrednom« glazbeniku, prihvatimo li naime ekvivalente suvremenog hrvatskog leksikografa (Vladimir Anić) za leksem »usputan«. Slikovito rečeno, glazbeni teoretik Petrić utapa se u moru svoje filozofije, ali ne i na pučini povijesti europske, posebice renesansne glazbe, uza sve utege, pritegnute od strane nekih hrvatskih (!), ali i nehrvatskih muzikologa. »Glazbenik Petrić« ni u korelaciji s »filozofom Petrićem« nije nevažan, površan ili sporedan. ¹³⁴ Kome to uopće F. Petrić, nakon svega izloženoga samo na ovim stranicama, može

¹³⁰ Dragan PLAMENAC: O hrvatskoj muzici u vrijeme renesanse, *Hrvatska revija*, 9 (1936) 3, 146b.

¹³¹ Franjo Ksaver KUHAČ: *Ilirski glazbenici (Prilozi za povijest hrvatskoga preporoda)*, Priredio i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994, XLVII. Engleski muzikolog Gustave Reese (1899.-1977.) je na Kuhačevoj liniji razmišljanja: »... Francesco Patricio... the well known neo-Platonic philosopher, who occupied himself also with ancient Greek musik« (Gustave REESE: *Musik in the Renaissance*, W. W. Norton & Company, New York 1959, 760).

¹³² Ennio STIPČEVIĆ: *Hrvatska glazba (Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća)*, Školska knjiga, Zagreb 1997, 41. Puni dvadeset godina ranije Stanislav Tuksar potiče na neophodnu nadogradnju spoznaja o Petriću istraživanjem Petrićeve korespondencije, koja bi mogla kriti »kakav je i kolik bio eventualan Petrisov utjecaj na Bardija, pa prema tome posredno i na sadržaj diskusija u prvoj, Bardijevoj Camerati« (Stanislav TUKSAR: *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, 81).

¹³³ Lovro ŽUPANOVIĆ: Hrvatska glazba u XVI stoljeću, *Kolo*, NS, 6 (1968) 4, 236.

¹³⁴ Njemački muzikolog će neusporedivo ravnomjernije uklopiti Aristotelovu glazbenu »usputnost« u njegov prirodoznanstveni sustav: »Er (sc. Aristotel) ist ein universeller Theoretiker, in dessen System rein naturwissenschaftlich empirische Untersuchungen neben der Lehre von der musikalischen Katharsis stehen« (istakao: K. Č.) (*Handbuch der Musikgeschichte*, hrsg. von Guido Adler, Im Verlag von Heinrich Keller, Berlin-Wilmersdorf 1930, 36).

biti »uzgredan« kad je u pitanju njegovo bavljenje glazbom, starogrčkom glazbom, u visoko glazbenoj Europi njegova i njezina *cinquecenta*? Nije to ni približno bilo na izmaku snaga, za ispaše na polju filozofije, što bi mu tobože još jedino preostalo da bi »uzgredom« usrećio preostale ovozemne dane.¹³⁵ Glazba je integrirajuća konstanta svekolikog Petrićeva stvaralačkog bića, konstanta koja kao funkcija već stoljećima potvrdno bilježi svoju nepromjenljivu određenost sve tamo od 1571. do 1597., no i poslije 1597. Međutim, dvanaest godina kasnije, bilježimo Županovićevu emendaciju u pristupu Petriću kao jednome od (naj)istaknutijih od šestorice hrvatskih renesansnih teoretičara glazbe. Za razliku, naime, no što su to uradili neki od hrvatskih muzikologa i povjesničara hrvatske glazbe (među koje bih ubrojio i samog Županovića), F. Petrić je 1980., a potom i 1997. kod L. Županovića dobio svoj periodizirani okvir u kojem mu Županović određuje mjesto i ulogu u *Sodalitium croaticum musicum renatarum litterarum aetatis*, zajedno s drugom petoricom (Fridrik Grisogono-Bartolačić, Faust Vrančić, Miho Monaldi, Pavao Skalić i Nikola Vitov Gučetić) s kojima uz valjanu iskaznicu dobiva mjesto koje mu u povijesti hrvatske, ali i europske glazbe pripada.¹³⁶ Ovaj Županovićev obrat doveo bih u svezu s Tuksarovim rezultatima nakon god. 1968. odnosno prije 1980.

Stanislav Tuksar kod nas je prvi sustavno proučio Petrićeve glazbene prinose, i to u knjizi *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe* 1978. godine objavio na punih 20 stranica. Tuksar je utemeljeno, tj. potkrijepljeno, među ostalim, brojčanim podacima (u kontekstu kojih »niz netočnosti i površnosti, pa i nemara i začudne indiferečnosti« čini se još dužim), a to znači objektivno svratio pozornost na svoj pionirski rad o stvarnim razlozima Petrićeva uključivanja ili ulaska na široka vrata u povijest kako hrvatske tako i europske renesansne glazbe. Izrazio bih potom puno suglašavanje s Tuksarovom primjedbom: »... samo je u *Slovníku umětníkůh jugoslavenství* spomenuto (sc. »ime Franje Petrića« — K. Č.) u posebnoj natuknici, dok ga Kuhač i Andreis navode samo u vezi s hrvatskim renesansnim kompozitorom Andrijom Patricijem«. ¹³⁷ Što se pak tiče previdâ Aristotelova spisa *O čujninama* kao glazbeno-teorijskog spisa, osobno bih to pokušao prosuditi time što je spis već u naslovu raspoznajno zastrt stanovitom membranom koja naizvan priječi uvid u glazbeno-teorijski sadržaj spisa, odnosno, u samom je naslovu lišen svake indikacije da je u pitanju spis glazbeno-teoretskog karaktera ili sadržaja, zbog čega je svim hrvatskim i mnogim europskim muzikolozima Aristotelov spis *De audibilibus* redomice ostajao nezamijećen. Uzmimo za primjer talijanskog

¹³⁵ Usp. Platon (*Država*, VI, 498c): »A kada dob stane odmicati, kad se počne usavršivati duša, treba više pažnje posvetiti njezinim vježbama. A kad snage stanu popuštati, te ne bude za državne i vojne službe, tada već treba da samo pasu na polju filozofije i da ništa drugo ne rade, osim uzgredom, oni, koji kane sretno živjeti i na život, koji su proživjeli, poslije smrti nastaviti primjeren udes na onom svijetu.«

¹³⁶ Usp. Lovro ŽUPANOVIĆ: *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb 1980, 50; Hrvatska glazba u vrijeme Frane Patricija-Petrića, *Zbornik radova VI. Međunarodnog filozofskog simpozija 'Dani Frane Petrića'* (Cres, 13.-17. srpnja 1997.), Zagreb 1999, 469.

¹³⁷ Stanislav TUKSAR: *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, 67.

muzikologa G. Comottija koji u svojoj knjizi *La musica nella cultura greca e romana* ima poglavlje »la teoria musicale«. Pored zapaženog osvrt na Aristotelov apokrifni spis *Problemata physica* (u Marenghijevu talijanskom prijevodu *Problemi musicali*) ni spomena ne nalazimo o Aristotelovu spisu *Περὶ ἀκουστών / De audibilibus*. No sve to i Comottija i mnoge druge europske (uključujući i hrvatske) muzikologe tek djelomično opravdava, jer se o tom Aristotelovu spisu piše od sredine 19. st., a s ovih stranica je poznato da ga je »Europa docta« upoznala god. 1557. na njegovu izvornom jeziku, odnosno, pet godina kasnije (1562.) u latinskom prijevodu A. E. Gogave, Comottijeva sunarodnjaka. Uostalom, kad je u pitanju G. Comotti, na kraju knjige (str. 168), a s obzirom na srazmjerno nevelik opseg knjige, među »Opere di riferimento particolare« Comotti navodi izvorno djelo, *editio princeps* (u njemačkom prijevodu), u kojemu se nalazi Aristotelov spis: Porphyrios, *Kommentar zur Harmonielehre des Ptolemaios*, hrsg. Ingemar Düring (Göteborg 1932). Najzad, spomenom djela Porphyrii *Commentaria in Ptolomaei musicam...* (jednoga od 74 grčka rukopisa što ih je Petrić donio god. 1567./68. s Cipra i prodao španjolskom kralju Filipu II. za Knjižnicu sv. Lovre u Escorialu), S. Tuksar bio je na korak upoznavanju s Aristotel/Porfirijevim kodeksom u kojemu se nalazio spis *Περὶ ἀκουστών*.¹³⁸ No, možda je ona izvanjska membrana i Tuksaru zastrla dublji uvid u »hrvatsku tamu« oko spisa *De audibilibus*. Pribrojimo im i američkog muzikologa rođenog u Rijeci S. V. Paliscu. Prema tome, taj Aristotelov spis u prijevodu F. Petrića ostaje u hrvatskoj muzikologiji nepoznat sve do 2007. godine.

Najzad, u svezi s izloženim čine se izlišnima pitanja je li Petrić bio zamoljen da prevede spis *De audibilibus* ili ga je samoinicijativno preveo i ponudio izdavaču da ga objavi. Više od toga bi nas zanimalo kakav Petrićev komentar o spisu *De audibilibus*, kakvi njegovi sholiji ili glose. Ako je za C. V. Paliscu Gogavinov prijevod sve u svemu vrlo koristan prijevod jednoga djela od iznimne važnosti,¹³⁹ je li kod prijevoda iz pera korifeja hrvatsko-europskog renesansnog humanizma i latinizma, a k tome i prvorazrednog prevoditelja s grčkog na latinski, Palisca ostao krnj i nedorečen takvim ili sličnim sušto utilitarnim determinativom?¹⁴⁰ No, utilitarni determinativ kao vid zasebnog vrednovanja spisa *O čujninama* s gledišta prijevoda, odnosno prevoditelja, bio bi za nas mnogo zanimljiviji, a s gledišta Petrićeva autoriteta i uvaženiji da je Riječanin Palisca za elaborativnu podlogu imao prijevod Crešanina Petrića, za koji nažalost, po svemu sudeći, nije znao, te se o stupnju pristalosti svih onih pohvala (upućenih inače Gogavi, protiv kojih načelno ništa nemamo), osvjedočio na stranicama Crešaninova prijevoda.

¹³⁸ Usp. *ibid.*, 70.

¹³⁹ »In all it was a very serviceable translation of a work of prime importance« (Claude Victor PALISCA: *Humanism in Italian Renaissance Musical Thought*, 148). Usp. u bilješci 38 i mišljenje već navedenog njemačkog muzikologa: »... Schrift(en)... von der größten Wichtigkeit«).

¹⁴⁰ Usp. Plutarchus: »Talis ego fuit, et tales commoditates attulit veterum musica« (*De musica*, 1145).

PRILOZI

Prethodne napomene uz prijevod i pojmovnik spisa O Čujninama

Među zasad nam desetak poznatih izdanja Aristotelova spisa *De audibilibus* u latinskoj translaciji Frane Petrića s grčkog originala, kojima zasigurno valja pribrojiti još pokoje, zasad nedostupno, razložito i logično mi se učinilo najuputnijim prenijeti Petrićev latinski prijevod u hrvatski prema njegovu prvom izdanju (*editio princeps*) iz 1571. Kako su mi pri izradi hrvatskog prijevoda na stolu bila ukupno četiri izdanja (1571., 1581., 1597. i 1831.), prosudio sam da za translacijsku podlogu uzmem Petrićev prijevod otisnut u prvom izdanju *Discussiones Peripateticae* iz 1571., što neizravno znači, ne prema drugom iz 1581. cjelovito izdanih *Diskusija*. Nakan biti punodosljedan, u transkripciji teksta spisa ostao sam vjeran grafijskoj slici u Petrićevu prvom izdanju, primjereno usklađujući tekst uputama u podrupcima. Pretegnuo je dvojak razlog: izostanak svake bitnije promjene (opsegom ili smislom, npr.) od strane Petrića u drugom izdanju (izuzev nekoliko potkradenih pogrešaka /no, čijih?/) i sukladno tome poštivanje prvenstva prvog izdanja odabirom istog izdanja za spomenutu podlogu.

Od, nazovimo ih, odstupanja u drugome naspram prvom izdanju, navedimo u prvom redu interpunkcijsku neujednačenost, zatim literacijske omisije, hiperkorektizme i sl. (npr. *tosum* umjesto *tostum*, *alvae* umjesto *valvae*, *statlm* umjesto *statim*, *aium* umjesto *avium*, *transmiti* umjesto *transmitti*, *molles* umjesto *moles*, *symphroniis* umjesto *symphoniis*, *constitutus* umjesto *constitutas* itd.), ili pak izostavak niječnice (*Solum* umjesto *Non solum*). U interpunkciji zapravo dosta varira, kao što to čini i s pisanjem velikih i malih slova. U prvom izdanju Petrić koristi abrevijature (.n., ēt i qn) koje u drugom izdanju razrjeđava (*enim*, *etiam*, *quando*). Važno je pripomenuti da su prva dva izdanja izišla još za Petrićevo življenje, te da je do svih promjena teško moglo doći bez Petrićeve privole. Ostaje također utvrditi je li Paciusovo izdanje iz 1597. posmrtno. Godina je svakako znakovita. *Hirquitallentes* (umjesto *inquit tallentes*) i *anates* (umjesto *anitrae*) dvije su najkrupnije korekcije, uz napomenu da je Petrić zadržao talijanizam (!) *anitrae* i u drugom izdanju, da bi tek J. Pacius u izd. iz 1597. *anitrae* zamijenio u *anates*.

Što se pojmovnika tiče, također sam prosudio razložitim i logičnim sastaviti ga isključivo od leksema koji upućuju na glazbeno-teorijski karakter spisa. Desetak nosivih pojmova (*Aer*, *Arteria*, *auditus*, *chorda*, *cornu*, *lingua*, *percussio*, *pulmo*, *sonus*, *Spiritus*, *Vox*) abecedno su razrađeni (rašćlanjeni) po svojim atributima, kako se već nalaze u spisu.

Iz razumljivih razloga, u podrupcima ćemo naša dva izdanja naznačiti kao:

P1 = F. Patritius, *Discussionum peripateticarum Tomi primi, libri XIII...* Venetiis M. D. LXXI. (Fol. 58r-v - 60r-rv: *De audibilibus*)

P2 = F. Patricius, *Discussionum Peripateticarum Tomi IV. ... ..* Basileae MD XXCI. (Pag. 85-90: *De audibilibus*)

ARISTOTELES

DE AUDIBILIBUS

(Interprete [ex Graeco] Francisco Patricio)

Voces vero omnes accidit fieri, et sonos, vel corporibus, vel aere ad corpora incidente.^a Non quia aer figuretur, ut putant quidam, sed quia moveatur similiter seipsum colligens, et extendens, et comprehendens. Adhaec collisus ob spiritus et chordarum factas percussiones. Quando enim consequentem aerem percusserit spiritus incidens ipsi, aer tam fertur vi, proximum sibi impellens similiter. Ita ut undique vocem extendat eandem, in quantum accidit fieri aeris motum. Diffunditur enim ad plura vis motus ipsius facti; Sicuti^b etiam spiritus a fluviis, et a planitie expirantes. Vocum vero, caecae quidem sunt et nubilosae, quaecunque sunt ibi suffocatae.^c Lucidae vero si sint, procul pretendunt, et omnem implent continuum locum.

Respiramus quidem aerem omnes eundem, spiritum vero et voces emittimus varias.^d Ob subiectorum vasorum differentias, per quas, cuiusque spiritus transmittitur ad exteriorem locum. Haec autem sunt, arteria, et pulmo, et os. Plurimam ergo differentiam efficiunt vocis, tum aeris percussiones, tum oris figurationes. Manifestum vero id est. Etenim sonorum differentiae omnes fiunt ob hanc causam. Et eosdem videmus imitantes, et equorum voces, et ranarum, et lusciniarum et gruorum, et aliorum animalium fere omnium, eodem utentes spiritu et arteria, eo quia aerem differenter emittant ex ore. Multae vero avium cum audierint, imitantur aliorum voces, ob dictam causam. Pulmo autem cum fuerit parvus, et densus et durus, neque suscipere potest aerem multum in se, neque emittere rursus extra, neque percussione fortis, nec robustam facere spiritus. Quia enim cum sit durus, et densus et colligatus, non potest accipere dilatationem ad multum locum, neque rursus ex multo interallo colligens seipsum, expellere vi spiritum. Quemadmodum neque nos follibus, quando fuerint duri, neque dilatari, neque comprimi possunt facile. Hoc enim est, quod facit spiritus percussione validam, quando pulmo ex multo intervallo colligens seipsum, expellit aerem violenter. Manifestum vero hoc est. Neque enim aliarum partium ulla, ex parva distantia potest facere percussione validam. Neque enim cruri possibile est, neque manui percutere robustae, neque proiicere procul percussum, nisi quis ipsis utrisque ex multo, accipiat plagae distantiam. Si autem non dura quidem fit percussio ob intensionem: proiicere vero non potest procul percussum. Cum neque catapultae longe possunt iacere, nec funda, nec arcus, si fuerit durus, nec possit flecti. Neque reductionem nervis accipere ad multum locum.

Si vero magnus pulmo fuerit et mollis, et validus, multum aerem potest suscipere, et hunc emittere rursus, recondens ut voluerit, ob mollitudinem et quia facile seipsum constringat.

^a P2, 90: incidente, non

^b P2, 90: facti, Sicuti

^c P2, 90: suffocatae, Lucidae

^d P2, 90: varias ob subiectorum

DISCVSSIONVM PERIPATETICARVM

Aristoteles in iis quæ ad animalia pertinent, tradit, fordes quæ in auribus nascuntur, cum sint amara, morituris fieri dulces, idque in multis esse observatum. Et causam rei exponit in problematis naturalibus sectione, scilicet 32. problem. 4. Et cap. 39. *Αριστοτέλης ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τῆς ἀνατομῆς, φασίν. ὅτις ἀέρι ἐν Πάφῳ πόδας ἔχειν δύο ἰσομοῖς χρυσῶν Κροκόδειροι.* Aristoteles in fellectis anatonizantium ait. *Serpentem in Papho conspēctum duos pedes habentem ut crocodilus terrestris.* Antigonus etiam qui eiusdem argumenti libellum scripsit. cap. 24. sic ait ὁ δ' *Αριστοτέλης καὶ ἐκ τῆς σιευμβρίας φασίν σκορπίου γίνεσθαι.* Aristoteles etiam e Symbriis putrefactis ait, scorpions nasci. Eodem. *Ἐπιληψίας ἐπίσασιν, ἃς ὁ Αριστοτέλης καταγράφει φάρμακος.* Epilepsie enim esse remediū aiunt ut Aristoteles scribit. Scilicet galeotee corium. Sed Porphyrius in commentariis quæ in Ptolomæi musicen scripsit, ascribit prolixum facis fragmentum ex Aristotelis libro *περὶ ἀκουσίων* de audibilibus. Quem librum, nemo alius, quod ego sciam nominavit. id fragmentum, ne quicquam desit huic adscribam. Est autem tale: *Τὰς δὲ φωνὰς ἀπάσας συμβαίνει γίνεσθαι καὶ τοὺς φάρμακους, ἢ τῆς σωμῆταις, ἢ τοῦ αἵματος προέρχεται σόματα προσιπίσιτος, οὐ τὰ τὸν αἶρα χρηματιζόμενους, καθ' ὅσον εἰνταί τινες, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν παραπλησίως αὐτὴν συγγελλόμενον καὶ ἐκ γένεσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι. ἐν δὲ συγκαρούμενα, διὰ τὰς τοῦ πνοήματος καὶ τῆς γένεσθαι γίνεσθαι πλῆγας. ὅταν γὰρ τὸν ἐρεθῆς αἶρα πλῆγας τὸ πνοήμα τὸ ἐπιπέσει αὐτῷ, ὁ αἶρα ἢ δὲ φέρεται βία, τὸν ἐχόμενον αὐτοῦ φρεσθῆναι ὁμοίως, ὅτε πάντη τῶν σωμῆταις διατείνων τῶν αὐτῶν, ἔφρονος συμβαίνει γίνεσθαι καὶ τοῦ αἵματος τῶν κινήσεων. διακρίνεται γὰρ ἐπὶ πλῆγας ἢ βία τῆς κινήσεως αὐτοῦ γίνεσθαι. ὅταν γὰρ καὶ τὰ πνοήματα ἀπὸ τῆς πνοήσεως καὶ ἀπὸ τῆς γένεσθαι ἀππίνονται. τῆς δὲ ἐκ τῶν σωμῆταις μὲν εἰσι καὶ φωναί, ὅσον τυχερῶν φωνῶν αὐτοῦ καταπεπνυμένα. λαμπραὶ δὲ εἰσὶν, πρὸς διατείνονται, καὶ πάντα πλῆγας εἰ τὸν συντελεῖ τῆς ἀπαππίνου δὲ τὸν αἶρα πάντες τὸν αὐτὸν, τὸ δὲ πνοήμα καὶ τὰς φωνὰς ἐπιπέσει ἀλλοίως, διὰ τὰς τῆς ὑποκειμένης ἀγγυῶν διατείνονται, δι' ὅσον ἐκ τῆς πνοήματος πρῶτον τὰ φωνὰς τὸν ἔξω τόπον. ταῦτα δὲ ἔξω τῆς ἀρτηρίας καὶ ὁ πνοήματος καὶ τὸ πνοήμα πλῆγας μὲν αὐτὰ διαφορῶν ἀπεργάζονται τῆς φωνῆς αὐτῆς τοῦ αἵματος πλῆγας καὶ ἢ τοῦ σώματος χρηματισμοῦ. φωνῶν δὲ ἔξω, καὶ γὰρ τῆς φωνῆς γένεσθαι πᾶσαι γίνονται διὰ ταῦτ' αὐτῶν αἰτίας. καὶ τῆς αὐτῆς ἐρεθῆς μὲν κινήσεως καὶ ἴσων φωνῶν καὶ καταγράφει καὶ ἀκρότητος καὶ γένεσθαι, καὶ τῆς ἀλλοίως φωνῶν ἀππίνονται, τῶν αὐτῶν χρομῶν πνοήματος καὶ ἀρτηρίας, παρὰ τὸ τὸν αἶρα διαφορῶν ἐκ πῆγας οὐτως ἐκ τοῦ σώματος. πολλὰ δὲ καὶ τῆς ὀρνίθων ὅταν ἀκούσασιν, μιμουμένης τὰς τῆς ἀλλοίως φωνῆς, διὰ τῶν εἰρημῶν αἰτίας. ὁ δὲ πνοήματος ὅταν ἢ μικρῶν καὶ πινῶν καὶ σκληρῶν, οὐτε δὲ γένεσθαι δυνάμει τὸν αἶρα πολυῶν αὐτῶν, ὅτε ἐκ πῆγας πᾶσαν ἔξω, οὐδὲ τῶν πλῆγας ἴσων οὐδὲ ἀρτηρίας ποιῶσιν τῶν τοῦ πνοήματος. διὰ γὰρ τὸ τῆς σκληρῶν καὶ πινῶν καὶ σωμῆταις, οὐ δυνάμει λαμβάνει τῶν διατείνονται ἐπὶ πᾶσαν τῆς, οὐδὲ πᾶσαν ἐκ πολλοῦ διατείνονται σωμῆταις αὐτῶν, ἐκθλίβεται δὲ τὸ πνοήμα. καθ' ὅσον οὐδὲ ἡμῶν τῶν φωνῶν, ὅταν αὐτῶν σκληρῶν, καὶ μὴτε διατείνονται μὴτε πᾶσαν δυνάμει φωνῶν. τοῦτε γὰρ ἐπὶ τὸ ποιῶν τῶν τοῦ πνοήματος πλῆγας ἀρτηρίας, ὅταν ὁ πνοήματος αὐτῶν, ἐκθλίβεται τὸν αἶρα βίαιως. ἄλλοι δὲ τοῦτ' εἰν. οὐδὲ γὰρ τῆς ἀλλοίως μὲν οὐδὲ ἐκ μικρῶν ὑποσῆσεως δυνάμει ποιῶσιν τῶν πλῆγας ἴσων. οὐτε γὰρ τῆς σκληρῶν δυνατῶν ὅταν οὐτε τῆς γένεσθαι πᾶσαν σφραγῆν οὐτε ὑποσῆσαι πᾶσαν τὸ πλῆγας, ἐάν μὴτε αὐτῶν ἐκ τῆς πᾶσαν ἀρτηρίας πᾶσαν τῆς ὑποσῆσεως. εἰ δὲ μὴ, σκληρῶν μὲν ἢ πλῆγας γίνεσθαι διὰ τῆς σωμῆταις, ἐκθλίβεται δὲ οὐ δυνάμει πᾶσαν τὸ πλῆγας, ἐπὶ, οὐδὲ οἱ καταπῆγται μακρῶν δυνάμει αὐτῶν, οὐδὲ ἢ σφραγῆν, οὐτε τῆς, ἐάν ἢ σκληρῶν καὶ μὴ δυνάμει καμῆσθαι, μὴ δὲ τὸν ἀναγῆν ἢ νῆρα λαμβάνει ἐπὶ πᾶσαν τῶν, ἐάν δὲ μὴ γὰρ ὁ πνοήματος ἢ καὶ αὐτῶν, πᾶσαν τὸν αἶρα δυνάμει δὲ γένεσθαι, καὶ τοῦτο ἐκ πῆγας πᾶσαν, ταμῆσθαι αἰς ἂν βούληται διὰ τῆς μαλακότητος, καὶ διὰ τὸ φωνῶν αὐτῶν συντείνονται. ἢ δὲ ἀρτηρίας, μακρῶν μὲν ὅταν ἢ καὶ ἐρεθῆς, χαλεπῶς ἐκ πῆγας ἔξω τῶν φωνῶν καὶ*

LIBER SEPTIMVS.

18

συναρχής, ἔπειτ' εἰς πλείον μέρη τῶν διαίρησιν λαμβάνουσι. διαίρησι δὲ εἰσι τῶν φωνῶν ἐπι-
 καισθεῖν τὸ πνεύμα διὰ τὴν συναρμολογίαν μετὰ τῶν εὐθέγγων. φιλαὶ δὲ εἰσι τοῦ-
 ναρτίων, ὅσαι γίνονται χωρὶς τῆς τοῦ πνεύματος ἐκβολῆς. ἀπερήγυτον δὲ συμβαίνει
 τὰς φωνὰς ὅταν μάλιστα δύνανται τὸν αἶρα μετὰ πλεονεξίας ἐκπέμπειν, ἀλλ' ὅταν τὸν
 πνεύμα τῆς αὐτῆς τῆς διαίρησις ἐκβληθῆ. ὅσπερ γὰρ καὶ τὰ σκεῦα καὶ τοὺς ὀ-
 μοὺς ἐκλύεσθαι συμβαίνει τὸ τελευτάσθαι σωτῆρας, οὕτως καὶ τὸ περὶ τὸν πνεύμα τὸ-
 σπον κενόν γὰρ εἶναι φέρεται τὸ πνεύμα, διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι αὐτῷ τὴν πλεονεξί-
 αμν δὲ καὶ διὰ τὴν τερραζυγίαν τὴν ἀρτηρίαν αὐτῶν ἰσχυρῆς, οὐ δυνάσθαι τὸ πνεύμα
 εἶναι φέρεται σωτῆρῆς, ἀλλὰ διασπαρμένον, οἷον ἀπερήγυτον γίνεσθαι τὰς φωνὰς αὐτῶν.
 καὶ τῆς αἰτίας διὰ τὴν τοῦ πνεύματος γλιχρότητα, τὸ πνεύμα οὐ δύνασθαι περιου-
 θῆσαι περὶ τὸν εἶναι τῶν διαίρησιν ὄντες. εὐθέγγωνται μὲν γὰρ, ἀλλ' οὐ δύνανται γὰρ
 εἶναι. διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι μετὰ σωτῆρας τὸν αἶρα πλεονεξίαν, ἀλλὰ μόνον φωνοῦσιν, ὅς
 ἐν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φωνοῦστος τὸ πνεύμα διαίρησιν. τῶν δ' ἰσχυροῦσιν, οὐτε περὶ τὰς
 φωνὰς, οὐτε περὶ τὰς ἀρτηρίας εἰσι τὸ πάθος, ἀλλὰ περὶ τὴν κίνησιν τῆς γλώττης, χα-
 λικῶν γὰρ αὐτῶν μεταφέρουσιν, ὅταν ἕτερον δὲν φωνοῦσιν εἶπῶν. διὸ καὶ πολλὰ χρο-
 νος τὸ αὐτὸ εἶμα λέγεται, οὐ δυνάσθαι τὸ εἶμα εἶπῶν. ἀλλὰ συναρχῶς τῆς κινήσεως
 καὶ τοῦ πνεύματος αὐτῶν ἐπὶ τὴν αὐτῶν ἔρμηνον φερόμενον διὰ τὸ πλεονεξίαν καὶ τὸ
 τῶν πνεύματος. ὅσπερ γὰρ καὶ τὸ σῶμα ὅλην τῶν τερραζυγῶν βίαιος, χαλκῶν δὲ
 ἐκ τῆς ὀμῆς εἰς ἄλλω κίνησιν μετασφῆσαι, τὴν αὐτὴν τρόπον καὶ κατὰ μέρος. διὸ
 καὶ πολλὰ κίς τὸ μὲν εἶμα εἶπῶν οὐ δύνανται, τὸ δὲ μετὰ τοῦτο λέγουσι φωνοῦσιν,
 ὅταν ἄλλω κινήσονται τῆς κινήσεως ἀργῶν. φῶν δὲ εἶπῶν καὶ γὰρ τοῖς ἀργῶν κί-
 νησιν τοῦτο συμβαίνει πολλὰ κίς διὰ τὸ εἶμα αὐτῶν γίνεσθαι τῶν τοῦ πνεύματος φωνῶν.

Voces vero oēs accidit fieri, & sonos, vel corporibus, vel aere ad corpora incidē-
 te. non quia aer figuretur, vt putant quidam, sed quia moueatur similiter se-
 ipsum colligens, & extendens, & comprehendens. Adhuc collisus ob spiritus
 & chordarum factas percussiones. Quando enim consequentem aerem per-
 cussit spiritus incidens ipsi, aer iam fertur vi, proximum sibi impellens simi-
 liter. Ita vt vndique vocem extendat eandem, in quātum accidit fieri aeris mo-
 tum. Diffunditur enim ad plura vis motus ipsius facti: Sicuti etiam spiritus a
 fluuiis, & a planitie expirantes. Vocum vero, cetera quidem sunt & nubilosa,
 quaeunque sunt ibi suffocatae. Lucidae vero si sint, procul protendant, & om-
 nem implent continuum locum. Respiramus quidem aerem omnes eundem
 spiritum vero & voces emittimus varias. ob subiectorum vasorum differentias, per
 quas, cuiusque spiritus transmittitur ad exteriorem locum. Haec autem sunt,
 arteria, & pulmo, & os. Plurimam ergo differentiam efficiunt vocis, tum ae-
 ris percussiones, tum oris figuraciones. manifestum vero idest. Etenim sono-
 rum differentiae omnes sunt ob hanc causam. Et eosdem videmus imitantes,
 & equorum voces, & ranarum, & lusciniarum & gruum, & aliorum anima-
 lium ferè omnium, eodem vtentes spiritu & arteria, eo quia aerem differenter
 emittant ex ore. Multae vero auium cum audierint, imitantur aliorum voces,
 ob dictam causam. Pulmo autem cum fuerit paruus, & densus & durus, ne-
 que suscipere potest aerem multum in se, neque emittere rursus extra; neque
 percussione fortem, nec robustam facere spiritus. Quia enim cum sit durus
 & densus & colligatus, non potest accipere dilatationem ad multum locum; ne-
 que rursus ex multo interuallo colligens seipsum, expellere vi spiritum. Quem-
 admodum neque nos follibus, quando fuerint duri, neque dilatari, neque com-
 primi possunt facile. Hoc enim est, quod facit spiritus percussione validam.

P 2

Arteria vero, si longa fuerit et arcta, difficulter emittit extra vocem, et vi multa, ob longitudinem lationis ipsius spiritus. Manifestum vero est. Omnia enim quae longos habent collos, sonant violenter.^e Veluti anitrae, et grues et galli. Magis vero id perspicuum in ipsis. Omnes enim difficulter implent bombyces, et cum contentione multa, ob longitudinem distantiae. Ad haec vero spiritus ob angustiam loci, cum extra pulsus, in externum locum excidit, statim diffunditur et dispergitur. Sicuti etiam fluxus lati per Euripos. Ita ut non possit vox accidere, neque extendi ad multum locum. Simul vero etiam difficile conditur, necesse est omnium talium spiritus.^f Et non facile subministratur.

Quorumcunque vero magna est distantia arteriae, talium quidem extra transmittere contingit spiritum facile: intus vero latus diffundi ob amplitudinem loci, et vocem fieri vacuam et non consistentem. Adhaec non possunt dividi spiritu tales, quia non confirmatur arteria ipsorum. Quorum vero est inaequaliter et non undequaque habent distantiam similem, hos necesse est omnibus participare difficultatibus. Etenim inaequaliter ipsis necesse est spiritum ministrari et pelli, et per alium locum diffundi rursus.

Brevi vero arteria existente, celeriter quidem necesse est spiritum emittere et percussione validiorem fieri aeris:^g omnes vero tales acutius sonare, ob celeritatem lationis spiritus. Solum vero accidit, vasorum differentias, sed etiam pulsiones omnes voces alterare. Quando enim fuerint humiditate multa pleni pulmo et arteria, distrahitur spiritus, et non potest transmitti^h in externum locum continue, quia impingit, et fit crassus et humidus et difficulter mobilis. Sicuti circa catarrhos, et ebrietates. Si vero siccus fuerit spiritus, omnino asperior fit vox, et disrupta. Continet enim humiditas si sit tenuis aerem, et facit quandam vocis simplicitatem. Vasorum ergo differentiae, et passionum quae circa ipsa fiunt, tales singulae efficiunt. Voces vero, videntur quidem esse, secundum quos singulae fiunt locos. Audimus vero ipsas omnes quando nobis incidunt ad auditum. Impulsus enim a percussione aer, quadamtenus fertur continuus, deinde paulatim semper dimovetur magis, et hoc, cognoscimus omnes sonos, et procul factos, et prope. Clarum vero est. Quando quis accipiens vas figulum, vel tibiam, vel tubam, apponatque alteri ad auditum, per haec loquatur, omnes videntur voces omnino esse propeⁱ auditum.ⁱ Quia non dispergitur aer latus.^j Sed conservatur vox similis ab ambiente organo. Sicuti ergo etiam in pictura quando quis coloribus hoc quidem simile fecerit longinquo, aliud vero propinquo, id quidam^k nobis videtur, recessisse picturae, hoc vero eminere: utrisque tamen ipsis existentibus in eadem superficie. Sic etiam in sonis vocis quando haec quidem iam resoluta incidit ad auditum, illa vero continua. Ambabus ipsis advenientibus ad eundem locum, haec quidem abesse procul videtur ab auditu, altera vero esse prope.^l Quia illa quidem longinquae similis sit, haec vero propinquae.

^e P2, 90: violenter: veluti anitrae

^f P2, 90: spiritus: et

^g P2, 90: aeris. Omnes

^h P2, 91: transmitti

ⁱ P2, 91: auditum: quia

^j P2, 91: latus: sed

^k P2, 91: quidem

^l P2, 91: prope: quia

Clarae vero maxime fiunt voces, quia exacti sint soni. Impossibile enim est, non perfecte his dearticulatis, voces esse claras. Quemadmodum etiam annulorum sigilla, si non exculpanitur exacte. Quare neque puelli possunt loqui clare, neque ebrii, neque senes, neque quicumque natura balbi sunt, neque omnino quorumcunque sunt linguae et ora difficulter mobilia. Sicut enim et aerea, et cornea consonantia, faciunt organorum sonos clariores, ita et in locutione, multam obscuritatem efficiunt excidentis spiritus ex ore, quando exculpanitur similiter. Non solum vero sui ipsorum quandam demonstrabant obscuritatem, sed etiam dearticulatos sonos impediunt, non simili ipsorum facto motu circa auditum. Quare etiam magis unum audientes intelligimus, quam simul multis idem dicentibus. Sicut etiam in chordis. Et multo minus, si quis accinat ad tibiam simul et ad citharam, quia confundantur voces ab aliis. Non minime vero hoc in symphonijs^m clarum est. Utrosque enim occultari accidit sonos ab invicem.

Obscurae ergo voces fiunt ob dictas causas. Lucidae vero fiunt, sicuti in coloribus. Ibi enim, qui maxime possunt visum movere, hos accidit colorum esse lucidissimos. Eodem modo, vocum has existimandum est esse luculentissimas, quaecunque possunt accedentes movere auditum. Tales vero sunt clarae et densae, et purae et procul valentes protendere. Etenim in aliis sensibilibus omnibus, fortiora, et densiora, et purgatoria, clariores faciunt sensus. Clarum id est. Ultimo enim voces omnes fiunt surdae, aere iam diffuso. Clarum est etiam in tibiis. Secundarum enim quae habent linguas obliquas, molliorem reddunt vocem, non similiter tamen lucidam. Spiritus enim latus, statim in amplitudinem loci excidit et non amplius fertur validus, nec consistens, sed dispersus. In durioribus vero linguis vox fit durior et clarior, si presserit quis eas magis ad labia, quia spiritus feratur violentius.

Lucidae ergo voces fiunt propter dictas causas. Unde etiam videntur non peiores esse albis, quae dicuntur pullae. Passionibus enim et senioribus aetatibus magis accommodantur asperiores. Et paulo subconfusae, nec valde habentes luciditatem apparentem. Simul vero ob intensionem non similiter sunt persuasioae. Quod enim infertur, non facile conditur. Neque enim intendere facile est ut quis velit, neque remittere.

In tibiis vero fiunt voces lucidae et aliis organis, quando excidens spiritus densus fuerit et validus. Necesse enim etiam externi aeris tales fieri percussiones, et maxime voces ita emitti, constitutus ad auditum sicuti odores et lucem et caliditates. Etenim haec omnia rariora dum apparent sensui, debiliora fiunt. Sicuti et succi temperati aqua et aliis succis. Id enim quod sui ipsius praebet sensum, obscuras cuique facit vires.

Ex aliis vero organis, cornuum soni, densi et continui ad aerem incidentes faciunt voces obscuras. Quare oportet cornu habere germen auctionis aequale et laeve, et non statim excurrentis. Necesse enim est molliora, et laxiora fieri talia cornua. Ita ut soni distrahantur et non continue excidant per ipsa, neque vociferari similiter ob mollitiem et raritatem pororum. Neque rursus habere difficile auctu germen, neque adnascentiam habere densam, et duram, et molestam. Ad quod enim impinget latus sonus, ibi accipit pausam neque amplius transmittitur ad externum locum. Ita ut surdi et inaequales excidant soni ex talibus cornibus. Quod vero latius fiat recto tramite clarum est ex telis, et omnino lignis magnis, quando ipsa

^m P2, 91: symphoniis

examinant. Quando enim percutiunt ex altero extremo ad alterum fertur sonus continuus, nisi quod habeat foramen, lignum. Quod si non, usque ad hoc progressus ibi desinit distractus. Circumflectit vero etiam ramos, et non potest per ipsos recta ire. Manifestum vero hoc est etiam in aereis, quando limant dependentes vestes rugosas statuarum, vel alas comprimunt, unde stridorem et multum sonum edunt et strepitum. Si quis vero ea fascia cingat, cessare accidit sonum. Usque hic enim progressus, tremor, quando impingit in molle, ibi facit pausam.

Multum vero, etiam tostio cornuum confert ad bonitatem soni. Magis enim tostum,ⁿ similem sonum habet figulino ob duritiem, et adustionem. Si quis vero ea minus quàm oporteat torreat, delicatorem emittit, propter mollitiem sonum, non potest tamen vociferari similiter. Quare et aetates seligunt. Senum .n.^o sunt sicca, et porosa et laxa. Iuvenum vero, delicata omnino, et multam habentia in se humiditatem. Oportet autem esse ut dictum est, cornu siccum et densum aequaliter, et recti tramitis et laeve. Sic enim maxime acciderit, etiam sonos densos et laeves et aequales ferri per ipsa, et externi aeris percussiones fieri tales. Quandoquidem et chordarum laevisimae sunt optimaee et omni ex parte aequales: et structuram habent undique similem, et connexiones obscuras nervorum. Sic enim accidit etiam has facere aeris percussiones simillimas.

Oportet vero tibiaram quoque linguas, densas, et laeves et aequales esse, ut et spiritus transvehatur per ipsas, laevis, et aequalis, et non distractus. Quare et iuga humefacta, et quae salivam imbiberunt, meliorivoca fiunt. Sicca autem peiorivoca. Aer enim per humidum et laeve fertur, mollis et aequalis. Clarum autem. Etenim ipse spiritus, quando habet humiditatem, multo minus impingit ad iuga, et distrahitur. Siccus vero magis retinetur, et percussione facit duriores propter violentiam. Differentiae ergo sonorum fiunt propter dictas causas.

Durae vero voces sunt, quaecunque violenter ad auditum incidunt. Quare etiam maxime praebent tonum. Tales vero sunt, quae difficilius moventur, et cum maxima feruntur vi. Quod enim cedit cito, non potest percussione sustinere, sed resilit prius. Clarum vero est. Gravissima enim tela violentissimam feruntur lationem; et fluxus lati per Euripos. Hi enim fiunt vehementissimi circa angustias, cum non possint cito cedere. Sed a multa impelluntur violentia. Similiter id accidit etiam circa voces et sonos. Clarum vero est. Omnes enim violenti fiunt duri. Sicuti etiam scrinia et alvae^p quando aperiuntur violenter et aeris, et ferri. Etenim ab incudibus fit durus et mollis, quando percutiunt infrigidatum iam et durum ferrum. Adhaec etiam a lima, quando limant et insculpunt ferramenta et serras. Quandoquidem et tonitruorum violentissimi, fiunt durissimi.^q Et imbrium qui appellantur ragdaei, ob violentiam.

Celeritas enim spiritus facit vocem acutam.^r Vis vero duram. Quare non solum accidit eosdem,^s quandoque acutiorem, quandoque graviorem, sed etiam duriores et molliorem.

ⁿ P2, 92: tostum

^o P2, 92: enim

^p P2, 92: valvae

^q P2, 92: durissimi: et

^r P2, 92: acutam: vis

^s P2, 92: eosdem: quando

Etiamsi aliqui existiment ob durtiem arteriarum, voces fieri duras, errantes. Hoc enim parum quid confert omnino.^t Sed spiritus facta percussio violenter a pulmone. Sicuti enim etiam corpora, aliorum quaedam sunt humida et mollia.^u Aliorum vero, dura et intensa.^v Eodem modo etiam pulmo. Quare ex his quidem mollis excidit spiritus, ex illis vero durus et violentus. Quandoquidem, cur arteriam paucam quandam accidat praebere potentiam, facile est videre. Nulla enim est arteria dura, sicuti tibiae. Nihilominus per id et per haec lato spiritu, hi molliter quidem tibiis sonant, illi vero duriter. Clarum vero id est etiam ab ipso sensu. Etenim si quis intendat spiritum violentius, statim^w vox fit durior ob violentiam etsi sit mollior. Eodem modo etiam in tuba. Quare omnes quando, bacchantur, remittunt in tuba spiritus intensionem, ut faciant sonum quam mollissimum. Clarum vero etiam est in organis.

Etenim contortae chordae, sicuti dictum est, voces faciunt duriores, et ambusta cornua, si quis tangat chordas manibus violenter et non molliter, necesse est etiam redditionem ipsam ita rursus facere violentiorem. Minus vero contortae et crudiora cornua, voces faciunt molliores, et longiora organa. Aeris enim percussiones, et tardiores et molliores fiunt ob longitudines locorum in gravioribus vero durissimae ob constitutionem chordarum. Manifestum vero est. Eiusdem .n.^x organi, duriores accidit fieri voces, quando quis in medio tetigerit chordas, quia ipsarum magis ea quae ad iugum et chorditensium, intensa sunt. Accidit autem et^y ferulacea organa voces habere deliciares.

Soni enim incidentes, non similiter resiliunt cum violentia. Asperascere vero accidit voces, quando percussio una fiat aeris totius, sed vi multa paulatim distracta. Per seipsas .n.^z singulae aeris partes incidentes ad auditum, veluti a percussione altera, non distractum facit sensum, ita ut haec deficiat vocem, illa vero incidat violentius, et fieri tactionem auditus similem. Sicuti etiam quando aliquid asperum nobis incidat ad cutem.^{aa} Maxime vero id clarum est in lima. Quia enim aeris percussio simul fit, secundum parua et multa asperi soni incidunt ab ipsis ad auditum. Et magis quando ad durum aliquid affricentur. Quemadmodum etiam in tactu. Dura .n. et aspera violentiorem faciunt sensum. Clarum autem id est etiam in fluxibus. Olei .n.^{bb} multo omnium humidorum sonitus manifestior, ob continuitatem partium.

Tenues vero sunt voces, quando paucus sit spiritus excidens. Quare et puellorum fiunt tenues et mulierum, et Eunuchorum, similiter et solutorum ob morbum, vel laborem vel inediam. Non enim possunt multum spiritum ob imbecillitatem emittere. Clarum vero est etiam in chordis, a tenuibus enim etiam vocolae fiunt tenues, et angustae, et capillaceae, quia et^{cc} percussio aeris fit per angustum.

^t P2, 92: omnino, sed

^u P2, 92: mollia: aliorum

^v P2, 92: intensa: eodem

^w P2, 92: statim

^x P2, 92: enim

^y P2, 92: etiam

^z P2, 92: enim

^{aa} P2, 93: cutem: maxime

^{bb} P2, 93: enim

^{cc} P2, 93: etiam

Qualia enim principia habuerint motus, aeris percussiones, tales etiam voces accidit fieri incidentes ad auditum.^{dd} Ut raras vel densas, vel molles, vel duras, vel tenues vel crassas. Semper enim alter aer, alterum movens eodem modo, facit vocem omnem similem. Quemadmodum etiam habet in acuitate et gravitate. Etenim celeritates percussiones aliae aliis consequentes, conservant voces principiis similes.

Percussiones vero fiunt quidem aeris a chordis, multae, et separatae: ob paucitatem vero intermedii temporis, auditu non valente coaudire interiectiones, una et continua nobis vox apparet:^{ee} veluti ēt^{ff} in coloribus. Etenim horum, distantes videntur saepe nobis coniungi adinvicem, quando feruntur celeriter. Hoc idem accidit ēt^{ss} in symphoniis. Quia .n.^{hh} praeoccupantur alii soni ab aliis et fiunt intervalla eorum quae simul, latent nos intermediae factae voces. Plerunque .n.ⁱⁱ in omnibus symphoniis ab acutioribus sonis, aeris fiunt percussiones ob velocitatem motus. Ultimum vero sonorum simul accidit incidere nobis ad auditum, et eum qui a tarditate fit. Ita ut non valente auditu sentire, uti dictum est, intermedias voces, simul videmur utrosque sonos audire continue.

Crassae vero voces sunt e contra, qn.^{jj} spiritus fuerit multus et stipatus excidens. Quare et virorum sunt crassiores et perfectarum tiliarum, et magis qn.^{kk} quis impleat eas spiritu. Clarum id est. Etenim si comprimat iuga, magis acutior vox fit et tenuior. Et si quis trahat fistulas, vel apprehendat, amplior fit moles vocis, ob multitudinem spiritus. Sicuti etiam a crassioribus chordis. Crassae vero fiunt, et inquit tallentium,^{ll} et raucescentium, et post vomitus ob arteriae inaequalitatem, et quia non subducatur,^{mm} sed ibi impacta vox contorqueat et accipiat vocem. Et maxime ob humiditatem corporis.

Stridulae vero sunt voces, tenues et densae, veluti in cicadis, et locustis, et lusciniis, et omnino quascunque, tenues cum sint, nullus alienus sonus consequitur. Omnino enim non est in moleⁿⁿ vocis, stridulum neque intonis^{oo} remissis et gravibus. Neque in sonorum tactibus,^{pp} sed magis in acutie, et tenuitate, et exactione. Quare etiam organa tenuia et contenta, et non habentia cornu, voces habent stridentiores. Sonus enim ab aquis, et omnino quando ab aliquo factus consequitur, continet exactionem sonorum.

Flaccidae vero voces et defluxae quaecunque quadam tenuis latae continuae, distrahuntur. Clarissimum autem id est in figulo. Omnis enim qui ex percussione dirumpitur, facit sonum flaccidum, distrahente motu percussione. ita^{qq} ut non amplius

^{dd} P2, 93: auditum: ut

^{ee} P2, 93: apparet, veluti

^{ff} P2, 93: etiam

^{ss} P2, 93: etiam

^{hh} P2, 93: enim

ⁱⁱ P2, 93: enim

^{jj} P2, 93: quando

^{kk} P2, 93: quando

^{ll} P2,, 93: hirquitallentium

^{mm} P2, 93: subducatur: sed

ⁿⁿ P2, 93: molle

^{oo} P2, 93: in tonis

^{pp} P2, 93: tactibus. Sed

^{qq} P2, 93: percussione, ita

fiant excidentēs soni continui. Similiter id accidit, et in fractis cornubus,^{rr} et in chordis enervatis. In omnibus enim his quadam tenus, sonus fertur continuus, postea distrahitur, qua non fuerit continuum subiectum. Ita ut non una fiat percussio.^{ss} Sed distractum, et apparere sonum flaccidum. Fere .n. similes sunt asperis. Praeterquàm quòd illae sunt ab invicem per parvas partes distractae. Flaccidarum vero plurimae, principia quidem habent continua, postea in plures partes divisionem accipiunt. Hirsutae vero voces sunt quibuscunquae intrinsecus spiritum illico eiicimus cum sonis. Nudae vero econtra, quaecunquae fiunt absque spiritus eiectione. Disrumpi enim accidit voces, quando non amplius valent aerem cum percussione emittere. Sed locus ipsorum circa pulmonem a distantia eiiciatur. Sicuti enim vasa et humeros dissolvi accidit ultimo intense, sic etiam locus circa pulmonem. Levis enim extra fertur spiritus, quia non fiat violenta eius percussio. Simul vero etiam quia aspera reddita est arteria ipsorum valde, non potest spiritus extra ferri continuus, sed distractus, ut distractae sint voces ipsorum. Et quidam putant ob pulmonis lubricitatem, spiritum non posse transmitti circa externum locum; errantes.^{tt} Sonant enim, non tamen possunt vociferari,^{uu} quia non fiat cum intensione aeris percussio, sed solum sonant, veluti ab ipso pharynge spiritus sit violentatus.

Iis vero, qui gracilem habent vocem, nec circa venas, nec circa arterias est passio, sed circa motum linguae. Difficulter enim ipsam transferunt, quando alterum sonum oportet dicere. Quare multo tempore idem verbum dicunt, non valentes consequens dicere. Sed continue motu et pulmone ipsorum ad eundem impetum lato, ob multitudinem et violentiam spiritus. Sicut enim etiam totum^{vv} corpus currentium violenter durum ex impetu in alium motum transferre^{ww} eodem modo et secundum partem. Quare multoties consequens dicere non possunt, sed id quod post hoc facile, quando aliud motus fecerint principium. Clarum id est. Etenim iratis hoc accidit multoties quia violenta ipsorum fit spiritus latio.

^{rr} P2, 93: cornibus

^{ss} P2, 93: percussio: sed

^{tt} P2, 93: locum, errantes: Sonant

^{uu} P2, 93: vociferari; quia

^{vv} P2, 94: enim totum

^{ww} P2, 94: transferre difficile est, eodem

ARISTOTEL

O ČUJNINAMA

(S latinskoga preveo Krešimir Čvrljak)

Biva pak tako da svi glasovi i zvukovi nastaju ili od tjelesa ili zraka što se na tjelesa sliježe, no ne zato što bi se oblikovao, kao što neki mniju, nego zato što se giblje, i to tako što se jednako nakuplja, raspruža i zadržava, zgusnut k tome udarcima od disaja i žica. Jer, kad se disaj srazi sa zrakom što uslijedi, te se na nj sliježe, sila u toj mjeri ponese zrak, na sličan način se sudarajući s prvim na redu, tako da odasvud rasprostire onakav glas, kakvo je nastupilo gibanje zraka. Sila nastalog gibanja mnogostrano se naime raznese, poput isparavanja iz rijeka i s ravnice. No, od glasova su slijepi i tamni svi oni koji su ondje prigušeni. A ako su pak svijetli, daleko dopru i ispune cijeli neprekinuti prostor.

Svi doista udišemo isti zrak, a zbog razlike u (glasovnim) organima pojedinih osoba, kroz koje (organe) svačiji izdisaj prenosi se van, ispuštamo različiti dah i glasove. A to su dušnik, pluća i usta. Prema tome, najveću razliku u glasu stvaraju bilo strujanja zraka bilo oblikovanja usta. To je zbilja očigledno. Sve razlike u zvukovima zaista nastaju zbog tog razloga. I te iste (ljude) vidimo gdje oponašaju glasove i konja i žaba i slavuja i ždralova, te gotovo svih drugih živih bića, služeći se istim dahom i istim dušnikom, s time što različito ispuštaju iz usta zrak. Mnoge pak ptice, kad čuju glasove drugih (ptica), oponašaju (ih) zbog navedenog razloga. No, budući su im pluća mala, stisnuta i tvrda, ne mogu udisati mnogo zraka, niti ga ispuštati natrag van, a niti disaj može stvarati čvrst i snažan udarac. Jer, budući su im pluća tvrda, stisnuta i skupljena, ne mogu se opsežnije širiti, a ni natrag iz većeg prostornog razmaka skupljanjem silimice istisnuti dah. Na isti način ni mi ne možemo lako ni širiti ni sužavati mijehove, kad postanu tvrdi. To je naime ono što dovodi do snažnog izdisajnog udarca, kada pluća, nakon što se iz većeg prostornog razmaka sama stisnu, silovito istisnu zrak. To je zbilja očigledno. Jer, ni jedan od drugih dijelova ne može s male udaljenosti proizvesti snažan udarac. Nemoguće je naime ni nogom ni jakostnom rukom udarati i daleko odbaciti udareni predmet, ne postavi li se tkogod u obama slučajevima na veliku razdaljinu u odnosu na udarac. Ne bude li pak udarac žestinom uistinu jak, stvarno ne može daleko ni odbaciti udareni predmet. Jer, ne mogu ga daleko odbaciti ni katapulti, ni pračka, a ni lúk, kad bi bio krut i ne bi se mogao svijati, niti tetivama se u znatnijoj mjeri skraćivati.

Ako su pluća zaista jedra, gipka i snažna, mogu primiti mnogo zraka i opet ga natrag odaslati, iznovice se opskrbljujući, kako se već ushtjedne, zbog gipkosti, te jer sama sebe lako stišću.

Ako bi pak dušnik bio dug i uzak, otežano i jedvice, zbog dužine prijenosa samog izdisaja, ispušta glas, što je zaista jasno. Jer, sve što imade duge vratove, poput pataka, ždralova i pijetlova, silovito se oglašava. Kod njih je to uistinu napadnije. Svi se naime teško i uz veliko napiranje, zbog dužine udaljenosti, oglase dubljim zvukovima. K tome, kada zbog uskoće prostora, silimice bude nagnan

van, izdisaj iziđe iz tog prostora, te se umah raznese i rasprši, kao što to biva s golemim protjecajima vode morskim tjesnacima. Tako ni glas ne može doprijeti niti se prostranije proćuti. No, istodobno se isto tako teško, što je i nužno u svim takvim slučajevima, dolazi do izdisaja, te nije lako provediv.

No, kod svih takvih s velikom izduženošću dušnika biva to da se izdisaj lako pronese van, dok se unutra zbog širine prostora širi i raznese, a glas postaje slaboćujan i nepostojan. Nadalje, takva (bića) ne mogu se dijeliti prema svom dahu, jer im to dušnik ne dopušta. U onih pak u kojih je (dušnik) nejednak i nemaju posvuda približan promjer, neophodno je da ti nailaze na sve poteškoće. Nužno je naime da se i dah ispušta i tjera nejednako, te drugud se nanovo raspruži.

No, ako je dušnik kratak, tada je doista nužno da brzo ispušta dah, a udar zraka postane snažniji. Svi pak takvi zbog brzine prijenosa daha, piskavije se oglašavaju. No, ne događa se da do promjena dolazi samo u razlikama organa, nego također i u svim njihovim položajima prema kojima se glasovi mijenjaju. Kada se naime pluća i dušnik jako navlaže, dah se raspe i ne može povezano dospjeti van, jer se teško probija, te postaje hrapav, navlažen i otežano gibak, kao kod upala sluznice i u stanjima pijanosti. Ako je pak dah suh, glas postaje sve promukliji i (najzad) pukne. Jer, ako je vlaga umjerena, sadrži zraka i stvara izvjesnu nepatvorenost u glasu. Prema tome, do toga dovode takve zasebne razlike u glasovnim organima i popratnim bolima što se u svezi s njima javljaju. No, za glasove se čini da se razlikuju prema onim mjestima na kojima pojedini od njih nastaju. Sve ih ipak čujemo kad nam dopru do uha. Jer, udarom potisnut zrak do izvjesne mjere neprekinuto se pronosi, zatim se postupno sve više raspršuje, pri čemu raspoznavamo sve zvukove, kako one koji su nastali negdje daleko tako i one blizu. To je zbilja jasno. Kada netko uzme glinenu posudu ili tibiju ili trublju, te ih nekome drugome upravi prema uhu i kroz njih mu nešto govori, (tome drugome) učini se da su svi zvukovi sasvim blizu uha, a to zato što se (pre)nošeni zrak ne rasipa, nego se održi zvuk od glazbala što uokolo (uha) kruži. Prema tome, kao i u slikarstvu, kada netko bojama učini nešto zaista prisličnim onome što je udaljeno, a potonje onome što je blizu, nama se stvarno čini da se zapravo na slikariji ovo drugo odalečilo, a ono prvo stupilo naprijed, premda se na kraju jedno i drugo nalaze na istoj površini. Tako isto i kod zvukova glasa, kada jedan (glas) koji je uistinu već razdružen, dopre do uha, onaj drugi je pak neisprekidan. Nakon što jedan i drugi dopiju na isto mjesto, za prvi se doista čini da je daleko od uha, dok za drugi da je blizu. Jer, onaj je uistinu nalik onom udaljenom, ovaj pak onome blizu.

No, glasovi jasnima bivaju prije svega zato što su zvukovi potisnuti. Nemoguće je naime da glasovi budu jasni, ako zvukovi potpuno ne iščeznu, baš kao što je to i s pečatima na prstenovima, ako se točno ne oblikuju. Zbog toga, ne mogu jasno govoriti ni djeca ni pijanci ni starci, a niti bilo tko od onih koji su po naravi mucavi, kao ni itko od onih čiji su jezici i usta otežano pokretljivi. Jer, kao što suzvučja od bakrenjaka i roga stvaraju jasnije zvukove kod glazbala, tako i u govoru veliku nerazgovjetnost stvaraju izdisaji na usta, kada se sunalično oblikuju. No, nisu oni očitivali (k)od sebe samo neku nejasnost, nego također i priječe nerazgovijetne

zvukove, zato što na sličan način nisu upravili njihovo kretanje prema uhu. Zbog toga, isto tako većma razumijemo dok jednoga slušamo, negoli kad to isto mnogi u isti mah govore, što vrijedi i za žice. A mnogo manje (razumijemo) kada netko pjeva istodobno uz tibiju i kitaru, jer se jedni zvukovi miješaju s drugima. To je itekako jasno u suzvučjima. Događa se naime da se jedni i drugi zvuci naizmjenice prekrivaju.

Dakle, nerazgovijetni glasovi nastaju iz navedenih razloga. Svijetli pak nastaju kao i kod boja. Za one naime koje ponajvećma mogu djelovati na osjetilo vida, vrijedi da su te najsvjetlije među bojama. Na isti način valja uzeti da su od glasova najsvjetliji svi oni koji u svom primicanju mogu djelovati na osjetilo sluha. Takvi su zbilja jasni, čvrsti, čisti i možni daleko se protegnuti. Stvarno, kod svih drugih oćutnina, ono snažnije, ćvršće i proćišćenije ćini osjete jasnijima, što je i bjelovidno. Jer, kada se na kraju zrak već potroši, glasovi bivaju nećujni. To je jasno i kod tibija. Neke druge (tibije) koje imaju ukošene jezićke, stvaraju mekši zvuk, ne ipak susličan onom svijetlom. Naime, obilno uzetog daha umah nestane na širokom prostoru i više ne bude ni ćvrstog ni postojanog nego raspršenog. A kod ćvršćih jezićaka, kad ih tkogod bolje pritisne uz usne, i glas biva snažniji i svjetliji, jer se dah kroz njih silovitije pronosi.

Prema tome, svijetli glasovi nastaju iz navedenih razloga. Zbog toga se također ćini da nisu gori od bijelih, koji se nazivaju mlađahnima. Jer, onima u bolešćinama, u poodmaklim godinama većma priliće hrapaviji i ponešto neodrećeni glasovi, te bez veće izvanjske svjetloće. No, istodobno zbog napiranja ni približno nisu uvjerljivi. Što naime zaće unutra, teško se prikriva. Nije naime lako ni napinjati se, kao što netko hoće, a niti odaslati glas.

No, u tibijama i drugim glazbalima nastaju svijetli glasovi, kad je izdah bio ćvrst i snažan. Nužno je naime da udari izvanjskoga zraka bivaju takvima i na taj naćin u najvećoj mjeri pronesu glasove, proizvedene za organ uha, kao što pronesu mirise, svjetlo i topline. Jer, dok se sve ono prorjećenije naćaje osjetilu, to većma i oslabi, kao što je to i sa sokovima koji su pomiješani s vodom i drugim sokovima. Ono naime što podaje osjet samoga sebe, kod svakoga prigušuje sile.

Mećutim, od drugih glazbala, ćvrsti i povezani zvuci rogova, u doticaju sa zrakom, proizvode tamne zvukove. Zbog toga je potrebno da rog imade ujednaćen i polagan poćetak rasta, a ne da naglo pobrza. Nužno je naime da takvi rogovi budu gibljivi i dugi, tako da se zvukovi raznesu i nepovezano kroz njih iziđu, a ne da nalićno tome odzvanjaju zbog propusnosti i prorijećenosti pora, niti da imaju poćetak koji se teško ubrzava, a niti gust, krut i naporan nastavak. Time će se sraziti razvućeni zvuk koji se potom naće u stanci i više se ne prenosi van, tako da iz takvih rogova proizlaze nećujni i nepostojani zvukovi. A što će se prijenos zbiti ravnim putem, jasno je iz bikovih rogova i posvema velikih gradivnih drveta, kada se ispitaju. Jer, kada se po njima udara s jednog do drugog kraja, prenosi se neprekinut zvuk, osim ako drvo nema pukotinu. Ima li je, tijekom što ga je postigao na njoj će se rasuti i nestati. A zakrene i kroz granje, ne moguć kroza nj ravno naprijed. A oćevidno je to također i kod bakrenih predmeta, kada ispravljaju ovješene naborane haljine na kipovima ili pak stišću ramena, ćime stvaraju buku i

jaki zvuk, te zveket. Međutim, opaše li ih tkogod onim povezom, zbude se to da zvuka nestane. Jer, dotud ide taj tijek, to treperenje, kad udari o nešto meko, i tu stane.

Mnogo se pak i opaljivanjem rogova pridonosi vrsnoći zvuka. Jer, što se bolje (rog) opali, tvrdoćom i opaljenošću dobiva glinast zvuk. No, ako ih tkogod opali manje no što treba, zbog mekoće ispuštaju finiji zvuk, a da ipak ne može slično (kao prije) odzvanjati. Zbog toga, prevagu u odabiranju odnose starosne dobi (rogova). Od starijih (životinja) su naime suhi, šupljikavi i izduženi, a od mlađih krajnje fini i s dosta vlage u sebi. Ali, kao što je rečeno, rog treba biti suh, a jednako tako i čvrst, te ravno prohodan i (iznutra) gladak. Jer, na taj način će se ponajčešće događati to da će se takvima isto tako čvrsti i umilni zvuci iz njih prenositi, a i da će udari izvanjskog zraka biti takvi. Jer, i od žica najbolje su one najglade i obostrano jednake, te koje su posvuda slične građe i s nezamjetnim vezištem žica. Jer, na taj način također biva da one stvaraju najsličnije zračne udare.

No, treba da i jezičci u tibija budu čvrsti, glatki i jednaki, tako da se kroz njih pronese tanan i jednak, a ne raspršen dah. Zbog toga i oni koji su navlašeni, upiju u se slinu, boljim se glasom oglase, dok ono suho gorim. Jer, kroz vlažno i glatko i zrak se mekan i ujednačen pronese, što je pak jasno. Sami naime izdah, kad u sebi sadrži vlage, u mnogo manjoj mjeri srazuje se s onim što je združeno, te se raspršuje, dok se suhi izdah više zadržava, te mu je zbog siline i udar silovitiji. Dakle, razlike u zvukovima nastaju iz navedenih razloga.

Jaki su pak glasovi svi oni koji silovito dopru do organa sluha. Zbog toga i najveću zvonkost pruže. Takvi su pak oni koji se teže kreću i krajnje silimice prenose. Jer, što u hipu oslabi, to ni ne može podnijeti udar, nego prijevremeno odmine, što je posvema jasno. Preteška daljinska oružja iskušaju naime najsilovitiji prijenos, baš kao i protjecaji nošeni kroz tjesnace. Najsilovitijima naime budu uokolo tjesnaca, jer ne mogu umah proteći, nego ih potiskuje velika sila. Slično se događa sa glasovima i zvukovima, što je i razvidno. Jer, svi oni siloviti ojačaju. Tako isto kad se silimice otvaraju škrinje i vrata od mjedi i željeza. Jer, na nakovnjima (zvuk) i ojača i smekša se, kad udaraju po već ohlađenom i tvrdom željezu. Nadalje, i od turpije, kada turpijaju željezne predmete i zašiljuju pile. Upravo najsilovitiji gromovi bivaju najjači, te prolomi oblaka, kako ih se zbog žestine naziva.

Jer, brzina izdisaja povisuje glas, a sila ga osnažuje. Zbog toga se ne događa samo da su isti (ljudi) kadšto s višim, a kadšto nižim glasom, nego također i jačim i mekšim. Premda neki smatraju da su glasovi zbog tvrdoće dušnika snažni, pritom ipak griješe. To naime sasvim malo što doprinosi, ali zato doprinosi žestok nalet iz pluća. Jer, kao što su i tjelesa u jednih vlažna i mekana, a u drugih tvrda i snažna, na isti način su i pluća. Upravo zato iz jednih izlazi mekan dah, dok iz drugih snažan i žestok. Lako je razaznati zašto se događa da mali dušnik očituje mogućnost. Jer, ni jedan dušnik nije tvrd, kao što su to tibije. No, uza sve to, kad se kroz jedno i kroz drugo propusti dah, jedno zaista mekano zvuči u odnosu na tibije, drugo pak tvrdo. No, jasno je to također kod samog (slušnog) osjeta. Jer, ako li tkogod silovitije izdahne, i glas namah biva snažniji zbog te siline, premda je (inače) slabiji. Na isti način i kod trublje. Stoga svi, kada bakantski orgijaju, smanjenim

dahom pušu u trublju, kako bi postigli što je moguće gipkiji zvuk. No, očito je to i kod glazbala.

Kad su naime žice nategnute, kao što je rečeno, stvaraju snažnije zvukove, baš kao i opaljeni rogovi. Prebire li tkogod rukama po žicama žustro, a ne blago, neophodno je također da se tako samo dobije još žešći učinak. Manje pak nategnute (žice) i neobrađeni rogovi proizvode laganije zvukove, baš kao i izduženija glazbala. Jer, udari zraka bivaju i sporiji i laganiji zbog dužine prostora, a kod onih kraćih (glazbala) bivaju vrlo jakima zbog nategnutosti žica. To je zbilja očito. Događa se naime da zvuci istog glazbala budu snažnijima kada netko dirne žice po sredini, jer su dijelovi žica upravo na prijevornici i držaču žica jače zategnuti. Događa se pak i to da glazbala od trstike imaju umilnije zvukove.

Jer, zvuci što dopiru na sličan se način ne potiskuju silom. A bude i toga da zvuci ogrube kada sraz sa cjelokupnim zrakom uslijedi kao jedan jedini, ali se malo po malo, uslijed jake sile, rasprši. Jer, pojedini dijelovi zraka što zasebno dopiru do uha, kao od nekog drugog udara, to slušni osjet ne raspršuje, tako da time dođe do nestanka zvuka, a onaj drugi nahrupi žešće, te nastane sličan dodir s organom sluha, kao kad nam se nešto hrapavo sliježe na kožu, što je pak ponajvećma razvidno s turpijom. Budući da se udar zraka zbude odjednom po mnogim malim dijelovima, od njih samih dopiru do uha reski zvuci. A to većma kada (turpije) strugnu o nešto tvrdo, isto kao i kod dodira. Jer, tvrdi i hrapavi predmeti proizvode jaču ćutnju. Bjelovidno je to također i kod tekućina. Naime, od svih vlažnina znatno je upadljiviji klokot ulja zbog suvislosti dijelova.

No, glasovi su tanki kada je slab izdah. To je razlog što se istanje u djevojčica, žena i eunuha, baš kao i kod onih bolešću, naporom ili gladovanjem shrvanih. Zbog slabooće ne mogu jako izdahnjivati. Bjelovidno je to pak i kod žica. Od onih tankih nastaju naime i tanani, jedva ćujni i poput vlasi tanki zvućići, zato što i udar zraka također nastaje na uzanom prostoru.

Jer, kakva počela budu imala gibanja i udari zraka, takvima obično bivaju i zvuci što dopiru do uha: rijetki ili ućestali, meki ili snažni, tanki ili debeli. Svagda je naime tako da jedan zrak, time što drugoga na isti način pokreće, proizvodi svaki glas sličnim, a to isto vrijedi za visinu i dubinu zvuka. Jer, brzina jednog udara za kojim uslijedi drugi, održava zvukove nalićnima njihovim počelima.

Od žica nastaju brojni i jedan od drugoga odvojeni udari zraka: zbog kratkoće međuvremena i nemožnosti slušnog osjetila da u isti mah ćuje prijekide, zvuk nam se javlja kao jedan jedini i neprekidan, kao što je slučaj i s bojama. Naime, stojećii na razdaljini od njih, ćesto nam se ćini da se međusobno stapaju, kad se brzo kreću. To isto se događa i kod suzvućja. Jedni zvuci preklope se naime s drugima i nastaju međurazmaci koje nam u isto vrijeme prikrivaju u međuvremenu nastali zvukovi. Jer, kod svih suzvućja ponajvećma od viših zvukova, zbog brzine kretanja nastaju udari glasa. Istodobno pak dolazi do toga da nam posljednji od zvukova, ali i onaj koji okašnjelo nastane, dopre do uha, tako da, zbog nemogućnosti da osjetilo sluha, kao što je rećeno, ćujno primi međuzvukove, u isti mah nam se ućini da suvislo ćujemo oba zvuka.

Naspramno im stoje debeli glasovi, kada izdah ojača i nakupi se. Zbog toga su dublji i u muževa i kod savršenih tibija, a tim više kada ih netko ispuni dahom, što se i samo po sebi razumije. Jer, sljubi li čvrsto piskove, zvuk se tim većma povisuje i stanjuje. Uzme li tkogod i sebi privine pastirsku sviralu (od trske), uveća se obujam zvuka zbog mnogosti daha, baš kao i od debljih žica. No, podebljaju se (glasovi) i u onih koji ulaze u pubertetsku dob, te onih koji su promuknuli, zatim poslije povraćanja zbog hrapavosti dušnika te što glas ne dospijeva van, nego se ondje srazuje i natisne. A (sve) ponajvećma zbog vlažnosti tijela.

No, i tanki i debeli glasovi pištavi su kao u cvrčaka, skakavaca i slavuja, te općenito, jer su tanki, za bilo kojim od njih (glasova) ni jedan drugovrstan zvuk ne uslijedi. Jer, ono pištavo, općenito uzev, ne leži u obujmu glasa, niti u olabavljenim i niskim tonovima. Nije ni u dodirima zvukova, nego većma u visini, tankoći i točnoj izglasajnosti. Stoga, i glazbala koja su tanja i napetija i nemaju (ništa od) roga, imadu piskavije zvukove. Jer, zvučni šum što dopire od voda (tekućica) i, općenito, kada uslijedi od nečega proizveden, sadrži točnu zvukovnu razaberivost.

Svi hrapavi i nestalni zvukovi koji se još do izvjesne točke suvislo pronose, rasprše se. To se pak vrlo jasno može vidjeti kod izrađivača glinenog posuda. Naime, svaka (posuda) koja se udarcem razbije, proizvede hrapav zvuk, a to zato jer udar rasprši gibanje, tako da se više ne javljaju suvisli zvuci. Slično se događa s puknutim rogovima i dotrajanim žicama. Svi naime do izvjesne točke pronose suvisao zvuk koji se potom raspe, jer nije bilo poveznice, tako da ne dolazi do jedinstvenog udara, nego, kako se čini, do raspršenog i hrapavog zvuka. Jer, gotovo su nalik onima hrapavima, osim što se ti međusobno raspršuju do sitnih djelića. No, od hrapavih (glasova) najveći broj je u početku zaista neisprekidan, da bi se potom razdjelili na više dijelova. Grubi su pak svi oni glasovi koje unutar daha neposredno odbacujemo zajedno sa zvukovima. Čisti pak glasovi naspramno ovima redomice nastaju bez izdahnjivanja. Događa se naime da glasovi puknu, kada se više ne može s udarom ispustiti zrak, nego prostor uokolo pluća dotičnih (ljudi) zbog razdaljine oslabi. Kao što se naime događa da udovi i pleća do krajnje mjere obnemognu, isto tako i prostor uokolo pluća. Slabašan dah dospijeva naime van, jer nema silovitog udara od njega (daha). No, istodobno, jer im je i dušnik veoma ohrapavio, ne može se doći do suvislog nego raspršenog izdaha, jer su im i glasovi popucali. A neki smatraju, pritom griješeći, da zbog sluzavosti pluća dah ne može izbiti van. Puštaju naime (pluća) od sebe glasa, a da svedno ne mogu odzvanjati. Razlog je u tome što udar ne nastaje pojačanim udarom zraka, nego se samo zvukovno oglašavaju kao da bi samo ždrijelo sputavalo dah.

Mucavci pak ne osjećaju bol ni oko krvnih sudova ni oko dušnika, nego kod micanja jezikom. Teško ga naime premještaju kada im valja izustiti drugi glas. Zbog toga dugo izgovaraju istu riječ u nemogućnosti izreći ono što slijedi, no ipak neisprekidano, kretanjem (jezika) i punim plućima, istom žestinom zbog množine i siline daha. Tako je naime teško čitavo tijelo onih što silovito trče, prenijeti iz (punog) zamaha u drugo kretanje, na isti način i dio po dio. Zbog toga, često ne mogu izgovoriti ono što slijedi, a ono što je poslije toga lako, kada kretanja nanovo otpočnu, što je i razumljivo. To se također često događa rasrđenima, jer im je prijenos daha silovit.

**Aristotelov glazbeno-teorijski pojmovnik u spisu *O čujninama*
(Pojmovnik izradio Krešimir Čvrljak)**

A**Aer** — zrak, uzduh*aequalis* — jednak, ujednačen z.*diffusus* — potrošeni*externus* — izvanjski*impulsus* — potisnut, pokrenut*laevis* — lagan*latus* — preneseni*pars aeris* — dio z.*percussio aeris* — udar, strujanje z.*singulae partes aeris* — pojedini dijelovi z.*suscipere aerem* — primati, udisati z.**Arteria** — dušnik*arcta* — uzak, tijesan, stegnut d.*aspera reddita* — ohrapavio*brevis* — kratak*distantia arteriae* — izduženost d.*dura* — tvrd, snažan*durities arteriae* — tvrdoća d.*humiditate plena* — d. ispunjen vlagom*inaequalitas arteriae* — neravnost, hrapavost d.*lata* — širok*longa* — dugi*pauca* — mali**Asperascere** — ohrapaviti, ogrubjeti (glasom)**Audibilis** — čujan**Audire** — čuti, slušno primiti*continue* — suvislo, povezano čuti**Auditus** — sluh, organ sluha (uho)*ad auditum incidere* — dospjeti, doprijeti, doći do uha*auditum sentire* — slušnim organom primiti osjet, čuti*movere auditum* — pokrenuti osjetilo sluha*tactio auditus* — dodir slušnog organa**B****Balbus** — mucav*naturâ balbus* — po prirodi mucav**Bombyx** — duboki zvuk*implere bombyces* — oglasiti se dubokim zvukovima

C

Catarrhus — upala sluznice nekog organa (npr. pluća)

Chorda — žica, struna

constitutio chordarum — nategnutost ž.

contorta — nategnuta, napeta

crassa — debela

enervata — istrošena, dotrajala

iugum chordarum — konjić

laevis — glatka

optima — najvrsnija

structura chordarum — građa

tangere chordas — prebirati po žicama

tenuis chorda — tanka ž.

Chorditensium — zatezač žica

Cithara — citara, kitara

Coaudire — u isti mah čuti (npr. prijekide)

Colligere — nakupljati se, zgušnjavati se (npr. zrak)

Collisus — zgusnut, nakupljen

Consonantia — suzvučje, suglasje, sklad

aerea et cornea — suzvučje zraka i roga

cornea — suzvučje rogova

Continuitas — povezanost, neisprekidanost

partium — povezanost među dijelovima

Cornu — rog

ambustum — opaljeni, spaljeni, pečeni r.

crudus — neobrađen, sirov

delicatum — fin, bolji

densum — čvrst

fractum — prelomljeni

laeve — gladak

laxum — širok

mollis — gibljiiv, koji nije krut

multam habens in se humiditatem — r. s dosta vlage u sebi

porosum — šupljikav

recti tramitis — ravno prohodan

siccum — suhi

tostium cornuum — pečenje, opaljivanje r.

Corpus — tijelo

humidum — vlažno t.

mollis — gipko

durum — tvrdo, kruto, snažno

humiditas corporis — vlažnost t.

D

Dimoveri — raspršivati se (npr. zrak ili dah)

Dispergere — raspršivati se, rasuti se

E

Emittere — ispuštati

aerem — ispuštati zrak

ex ore e. — ispuštati na/kroz usta

spiritum e. — izdisati

vocem e. — ispustiti glas, oglasiti se

Exactio — točna izglasajnost, točna zvukovna razaberivost

Expellere — istisnuti, istjerati

extra vocem e. — istisnuti glas van

Expirare — izdisati, izdahnjivati

Extendere — širiti se, raspružati se, rasprostirati se

F

Figurari — oblikovati se, dobiti oblik

Fistula (syringa) — pastirska frula (od trske)

Folles — mijeh

comprimere — sužavati, stiskati m.

dilatate — širiti, rastezati

durus — tvrdi, kruti

G

Germen — početak (npr. sviranja)

aequale — jednak, ujednačen p.

leve — polagan

H

Hirquitallentes — oni koji ulaze u pubertetsku dob

Humida — vlažnine

Humiditas — vlaga, vlažnost

esse plenus humiditate — do kraja primiti vlagu

tenuis — umjerena, dopuštena v.

Humidus — vlažan

fieri h. — postati vlažan, navlažiti se

I

Imbecillitas — slaboća, onemoćalost, obnemoglost, snemoglost

Imbibere — upiti, povući u se (npr. slinu)

Imitare — oponašati, slijediti

Impellere — udariti o što, sraziti se, sudariti se

Intensus — napet, neopušten

Interiectio — prijekid (npr. u strujanju zraka)

Intervallum — razmak, razlika (npr. u visini između dva tona)

Iugum

comprimere iuga — pritegnuti usnike

humefactum — navlažen, ovlažen usnik

meliorivoca iuga — usnici koji daju bolji glas

peiorivoca iuga — usnici koji daju lošiji glas

sicca iuga — suhi usnici

L

Latitudo — prijenos, pronos, provod (npr. zraka)

celeritas lationis — brzina p.

longitudo lationis — duljina

Lingua — jezik, jezičak

aequalis — jednak j.

densa — čvrst

difficulter mobilis — otežano pokretljiv jezik

dura — čvrst

laevis — gladak

obliqua — ukošeni

M

Meliorivocus fieri — boljim se glasom oglasiti

Mollitudo — gipkost

Motus — gibanje, kretanje

aeris — g. zraka

principia motus — počela, ishodišta g.

velocitas motus — brzina g.

vis motus — sila g.

N

Nervus — struna, glazbalo na strune

connexiones obscurae nervorum — nezamjetna vezišta struna

O

Obscuritas — nerazgovijetnost, nejasnost

in locutione — nerazgovijetnost u/pri govoru

Organum — glazbalo, muzički instrument

contentum — glazbalo napetog, pojačano čujnog zvuka

ferulaceum — glazbalo od trske

grave — glazbalo dubokog zvuka

longius organum — izduženije glazbalo

tenue — glazbalo tankog zvuka

Os — usta*difficulter mobile os* — otežano pokretljiva usta*figuratio oris* — oblikovanje usta**P****Participare** — sudjelovati, imati udjela u**Pausa** — stanka, pauza**Percussio** — udar, strujanje*aeris* — strujanje zraka*aeris a chordis* — u. zraka od žica*aeris cum intensione* — pojačani udar zraka*celeritas percussiois* — brzina u.*chordarum percussiones* — u. (od) žica*durissima* — najjači u.*durus* — jaki u.*externi aeris* — u. izvanjskog zraka*fortis* — čvrst, snažan u.*mollis* — lagan u.*robusta* — vrlo snažan u.*separata* — zaseban, odvojen u.*sustinere percussioem* — zadržati u.*tardus* — spor u.*valida* — snažan u.*violenta* — žestok, silovit u.**Percussum** — udareni predmet**Pharynx** — ždrijelo**Porus** — pora*mollies pororum* — mekoća pora*raritas pororum* — prorijeđenost pora (npr. roga)**Praeoccupari** — preklapati se, naleći jedan na drugoga (zvuci ili glasovi)**Pretendere** — dopirati, sezati (npr. zvuci)**Pulmo** — pluća*colligatus* — skupljena, stiješnjena p.*densus* — stisnuta*lubricitas pulmonis* — sluzavost*magnus* — velika*mollis* — gipka*parvus* — mala*validus* — snažna**Pulsio** — položaj (usta)**R****Raucescens** — promukao, promuknut (glasom)

Resilire — utihnuti (glasom i zvukom)

Respirare — disati

S

Saliva — slina, pljuvačka

Sensibilia — osjetnine, oćutnine

Sensus — osjetilo (suha)

Sonare — zvućati

acutius — piskavije se oglašavati

duriter — tvrdo zvućati

molliter — meko zvućati

violenter — silovito zvućati

Sonus — zvuk

acuties — visina z.

acutior — viši zvuk, šum, glas

aequalis ferri — metalan z.

alienus — drugovrstan

asper — opor, rezak, grub

bonitas soni — vrsnoća z.

clarus sonus — jasan, svijetao glasan z.

cognoscere — raspoznati, razabrati z.

continuus — neprekinut, suvisao, povezan, neisprekidan

dearticulatus — nerazgovijetan

delicatus — tanan, istanćan, umilan, fin zvuk

densus — ćvrst

differentiae sonorum — razlike u zvukovima

distractus — raspršen zvuk, zvuk u rasapu

durus — tvrd

exactio sonorum — pogodnost zvukova

exactus — toćan, pogodan

figulinus — glinast

flaccidus — oslabljen, mek, tup

inaequalis — nepostojan

laevis — umilan, ljubak, ugodan

mollis — mek(an)

multus — jaki

soni vocis — zvukovi glasa

surdus — nećujan, prigušen

tactus sonorum — dodir, sljub zvukova

tenuitas — tankoća z.

tostus — pećeni

violentus — žestoki, siloviti

S

- Spiritus** — disaj, udisaj/izdisaj, dah, dahnuće
aequalis — jednak, ujednačen d.
celeritas spiritus — brzina d.
consistens — postojan, čvrst d.
crassus — hrapav, grub d.
dispersus — raspršen, izgubljen d.
distractus — raspršen d.
durus — snažan d.
eiectio spiritus — izbačaj daha, izdah
ex ore — usni izdah
excidens — izdah
excidere spiritum ex ore — izdahnuti na usta
expellere spiritum — istisnuti d.
extra pulsus — d. silimice nagnan van
humidus — navlažen d.
implere spiritu — napuniti, ispuniti dahom
intendere spiritum violentius — silovitije izdahnuti
intensio spiritus — silina, krjepčina, napetost d.
laevis — tanan d.
latio spiritus — prijenos d., disaja
latus — razvučen, izdašan disaj
levis — slabašan disaj
mobilis difficulter — otežano pokretljiv disaj
mollis — mekan d.
multitudo spiritus — mnogoća, mnogost d.
multus — jak, izdašan d.
paucus spiritus excidens — slab izdah, izdisaj
siccus — suh d.
stipatus — pun, nabijen d.
validus — krjepak, jak, pun, dubok d.
violentus — žestok, silovit d.
violentia spiritus — žestina d.
- Strepitus** — zveket
Stridor — buka
Symphonia — suzvučje, suglasje

T

- Telum** — bikovski rog
Tempus intermedium — međuvrijeme (npr. između dvaju susljednih udara zraka)
paucitas temporis intermedii — kratkoća međuvremena

Tibia — tibija

accinere ad tibiam — svirati na t.

lingua tibiae — jezičak t.

perfecta — savršena

Tonus — ton, zvuk

gravis — dubok, nizak t.

praebere tonum — dati, udariti t.

remissus — olabavljen, nesiguran t.

Tremor — trepet**Tuba** — trublja, tuba**V****Vis** — sila, potisak**Vociferare** — odjekivati, odzvanjati**Vocula** — jedva čujan zvuk, zvučić, glasić

angusta — slabašan, slabočujan z.

capillacea — poput vlasi tanak, vlasast

tenuis — tanak

Vox — glas, zvuk

acuitas — visina z.

acuta — visoki g.

alba — bijeli g.

asper — promukao, hrapav g.

caeca — slijepi g.

clara — jasan, svijetao, razgovijetan g.

consistens — čvrst, postojan, zvonak g.

continua — neprekinut, postojan g.

crassa — grub, hrapav glas/zvuk

dearticulata — nerazgovijetan g.

deficere vocem — dovesti, doći do nestanka z.

defluxa — nestalan, z. u nestajanju

delicata — tanan, fin z.

densa — čvrst, debeo zvuk/glas

disrupta — raspukao, raspuknut, puknut g.

distracta — raspukao g.

dura — jak, snažan, prodoran g.

emittere vocem — prenijeti, pronijeti g.

flaccida — oslabljen zvuk/glas, koji je na izmaku

gracilis — ljubak, umilan g.

gravis — nizak, dubok g.

gravitas vocis — dubina g.

hirsuta — grub, neuglađen g.

intensio vocis — napinjanje g.

intermediae factae voces — u međuvremenu nastali glasovi
intermediae voces — međuglasovi
longinqua — daleki g.
lucida — svijetao g.
luciditas apparens — izvanjska svjetloća g.
luculenta — svijetao g.
moles vocis — opseg g.
mollis — mekan, slab(ašan), gibak g.
nebulosa — taman g.
nuda — čist, nepatvoren, neusiljen g.
obscura — tamni z.
persuasiva — uvjerljiv, nepatvoren, izvoran g.
principium vocis — počelo, ishodište, iskon g.
propinqua — g. izbliza
pulla — mlađahni g.
pura — čist g.
resoluta — razdružen (od zvuka), slobodan (od zvuka), samostojan g.
simplicitas vocis — nepatvorenost, prirodnost, jednostavnost u g.
soni vocis — zvukovi g.
stridens — piskav g.
stridula — pištav, piskutav g.
subconfusa — (nekako) neodređen g.
suffocata — prigušen g.
surda — nečujan g.
tenuis — tanak glas/zvuk
una et continua — jedan i neprekidan g.
vacua — slabočujan g.
variae voces — različiti g.
violenta — žestok, silovit g.
voces gruum — glasanje ždralova
vox equorum — glasanje, rzanje konja
vox lusciniarum — glas (pjev) slavujâ

Izvori**Izdanja spisa *De audibilibus***

1. Εκ τῶν Ἀριστοτέλους και Θεοφράστον. Aristotelis et Theophrasti Scripta quaedam, quae vel nunquam antea, vel minus emendata quam nunc, edita fuerunt. - (S. 1.), Ex Officina H. Stephani Parisiensis, 1557. (Continetur: *De lineis insecabilibus, De audibilibus, De mirabilibus auscultationibus*) (Djelomično pretiskano 1573).
2. Aristoxeni musici antiquiss. *Harmonicorum elementorum libri III. Cl. Ptolemaei harmonicorum, seu de musica libri III. Aristotelis De Obiecto auditus, sive de Audibilibus, liber pene integer apud Porphyrium conservatus fragmentum ex Porphyrii commentariis*. Omnia nunc primum Latine conscripta et edita ab Ant(onio) Gogavino Graviensi, ... Venetiis, Apud V. Valgrisiium, 1562.
3. *Opera quae extant*. Addita... quaedam Theophrasti, Alexandri, Cassii, Sotionis, Athenaei, Polemonis, Adamantii, Melampodis... Initio praemissa quaedam de Aristotelis vita et scriptis ex auctoribus tum veteribus tum recentioribus. Opera et studio Friderici Sylburgii. Francofurdi, Apud A. Vecheli heredes, C. Marnium et I. Aubrium, 1584-1587. Vol. 5 (9). (Vol. IV, 1: *Varia opuscula: ... De audibilibus...*).
4. *Operum, quotquot extant*, Latina editio: Ex optimorum quorumque interpretum versione concinnata; tomorum paginarumque numero Graecae ed. Sylburgianae respondens, itidemque ut illa peculiarem cuique tomo ind. attexens. Francofurti: Marnius et Aubrius 1593. (Tomus physicus 4: *Opuscula varia: ... De audibilibus lib. 1 ...*).
5. Aristotelis *Libellus de his quae auditu percipiuntur*, Adriano Turnebo interprete. Parisiis, Apud C. Morellum, 1600.
6. *Antiquae musicae auctores septem...* rest. M. Meibom, Amsterdam 1652.
7. Aristotelis *Opera omnia*, Graece et Latine..., Parisiis, Apud G. Vallisium, 1654 (Pag. 246,9-254,14: »De audibilibus«).
8. Johannis Walis... *Operum mathematicorum volumen tertium*, Oxonii 1699.
9. Aristotelis *Opera omnia*, Graece..., Zweibrücken/Straßburg, 1791-1800 [editio incompleta ab J. Th. Buhle].
10. *Eclogae physicae... excerptae...* a J. G. Schneider, Jena-Lipsiae, 1801.
11. Aristotelis *Opera omnia quae extant uno volumine comprehensa...*, Lipsiae, Edidit Carolus Hermannus Weise, 1843.
12. Aristotelis *Opera omnia*, Graece et Latine cum indice nominum et rerum absolutissimo, Parisiis 1848-1869 [sog. Didot-Ausgabe, hrsg. von Dübner, Bussemaker, Heitz].
13. Aristotelis *Quae feruntur de Coloribus, de Audibilibus, Physiognomonica*. Recensuit Carolus Prantl. Lipsiae, In aedibus B. G. Teubneri, 1881.

14. The Works of Aristotle translated into English under the editorship of W. D. Ross, bes. Bd. 6 (transl. by T. Loveday, E. S. Forster u. a.), Oxford 1913 (und öfters) [= Loveday-Forster 1913].
15. *Die Harmonielehre des Klaudios Ptolemaios*, hrsg. von I. Düring, Göteborg 1930. (Göteborgs Högskolas Årsskrift 36, 1).
16. Porphyrios: *Kommentar zur Harmonielehre des Ptolemaios*, hrsg. von I. Düring, Göteborg 1932. (= Göteborgs Högskolas Årsskrift 38, 2).
17. DÜRING, Ingemar: *Ptolemaios und Porphyrios über die Musik*, Göteborg 1934 (Göteborgs Högskolas Årsskrift, 40, 1).
18. Aristotle: *Minor works*, with an English translation by W. S. Hett, London 1936 (reprinted 1955 and 1963) (= LCL, Bd. 307).
19. Aristoteles: ... *De audibilibus* / *Über das Hörbare*, übersetzt von Ulrich Klein, 3., gegenüber der 2. berichtigten, unveränderte Auflage, Berlin, Akademie-Verlag, 1990 (Aristoteles, *Werke* in deutscher Übersetzung, begründet von Ernst Grumach, Teil III, Akademie-Verlag, Berlin).

Izdanja spisa *De audibilibus* u latinskom prijevodu Frane Petrića

1. Francisci Patritii *Discussionum Peripateticarum* Tomi primi, Libri XIII. In quorum lectione, innumera sane inveniunt studiosi, non solum in Aristotelica Philosophia, Tironibus: Sed etiam, et in ea, et in reliqua literatura Veteranis, mirabiliter, tum utilia, tum rerum veteri novitate, iucundissima. Librorum argumenta, pagina versa indicat. Cum privilegio. Venetijs, apud Dominicum de Franciscis. Anno M. D. LXXI. (Ff.: /grč/ 55-58: /lat./ 58-60)
2. Francisci Patricii *Discussionum Peripateticarum* Tomi IV. Quibus Aristotelicae Philosophiae universa Historia atque Dogmata cum Veterum Pacitis collata, eleganter et erudite declarantur. OPERIS veteri rerum novitate gratissimi Argumenta sequens pagina. Basileae, Ad Perneam Lecythum Caesareo privilegio suffusam, 1581 (Pag.: /grč./ 85-90; /lat./ 90-94).
3. *Operum...* nova editio, Graece et Latine. Graecus contextus quam emendatissime praeter omnes omnium editiones est editus: adscriptis... emendationibus: in quibus plurimae nunc primum in lucem prodeunt, Ex bibliotheca Isaaci Casauboni. Latinae interpretationes adiectae sunt... Accesserunt ex libris Aristotelis... fragmenta quaedam... Lugduni, Apud G. Laemarium, 1590. Vol. 2 (»Fragmentum libri Aristotelis, de iis quae sub auditum cadunt, sive de audibilibus. Interprete Francisco Patricio«).
4. *Operum* Aristotelis tomus II. Librorum Aristotelis quae non extant, Fragmenta quaedam. Item, Indices duo: quorum prior nomine eorum continet qui in Aristotelem scripserunt: alter quid sit a quoque eorum in singulos Aristotelis libros scriptum indicit. Alius index rerum omnium locupletissimus. Vol. i-II. Apud Guillelmum Laemarium. M.D.XCVII (Vol. II, col. 1148-1157: »Fragmentum libri Aristotelis, De iis quae sub auditum cadunt, sive de audibilibus. Interprete Francisco Patricio).

5. *Operum Aristotelis Stagiritae ... nova editio*, Graece et Latine. Latinae interpretationes Graeco contextui convenientiores, et emendatiores, quam antehac editae sunt. Accesserunt ex libris Aristotelis... fragmenta quaedam... [Curante J. Pacio]. [Lyon]. Excud. Guillelmus Laemarius, 1597, Vol. 2.
6. *Operum...* nova editio, Graece et Latine. Graecus contextus quam emendatissime praeter omnes omnium editiones est editus: adscriptis... emendationibus: in quibus plurimae nunc primum in lucem prodeunt ex bibliotheca Isaaci Casauboni. Latinae interpretationes adiectae sunt... Accesserunt huius editioni Kyriaci Strozae libri duo Politicorum Graeco-Latini... addita sunt ex libris Aristotelis... fragmenta quaedam... Aureliae Allobrogum, Apud P. de La Rovičre, 1606. [ma: 1605], Vol. 2.
7. Aristotelis *Opera*. Edidit Academia Regia Borussica. Aristoteles Graece et Latine cum indice nominum et rerum absolutissimo Immanuelis Bekkeri, Berolini, Firmin-Didot, 1831. (Vol. III, pp. 388-391: *De iis quae sub auditum cadunt, sive de audibilibus*. Interprete Francisco Patricio). (Nachdruck Berlin und Darmstadt 1960).
8. ... *Opera*. (Ad optimorum librorum fidem accurate edita. Editio stereotypa). Lipsiae, Sumptibus et typis Tauchnitii, 1831-1832, Vol. 16 (Vol. XVI: ... *De audibilibus...*).
9. ... *Opera omnia*, Graece et Latine cum indice nominum et rerum absolutissimo. Parisiis, Firmin Didot, 1848-1874, Vol. 5 (Vol. III: ... *De audibilibus...*).
10. PATRICIUS, Franciscus: *Discussiones Peripateticae* (Nachdruck der vierbändigen Ausgabe, Basel 1581). Herausgegeben von Zvonko Pandžić, Köln-Wien, Böhlau Verlag, 1999 (Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte 9 // Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest. Herausgegeben von Elisabeth von Erdmann Pandžić).
11. PLUTARCHI Chaeronei *Commentarius musices*, ab Hermanno Crusario latinitati donatus, Bononiae 1598.: ... .. *De audibilibus* ARISTOTELIS libri fragmentum, Francisco Patricio interprete, Bologna s. d. (copia di mano di Bottrigari, pp. 170-181). (Cod. 48, oggi, 3 B. 46). (G. B. Martini, *Musica e cultura nel Settecento Europeo*, 32b: »L'elenco dei codici contenenti gli autografi di Bottrigari sono elencati, come gli altri, nella misc. H. 83, nota come 'catalogo' della biblioteca martiniana, con i seguenti numeri: cod. 45 (oggi, B. 43), cod. 46 (oggi, B. 44), cod. 47 (oggi, B. 45), cod. 48 (oggi, 46).

Literatura

- AGUZZI-BARBAGLI, Danilo: Francesco Patrizi e l'Umanesimo musicale del Cinquecento, in: *L'Umanesimo in Istria*, a cura di Vittore Branca e Sante Graciotti, Leo S. Olschki, Firenze 1983, 63-90.
- ANDREIS, Josip: *Povijest hrvatske glazbe*, Liber-Mladost, Zagreb 1974.
- ARISTOFAN: *Oblaci*, u: *Komedije*, prev. Koloman Rac, MH, Zagreb 1947, 111-173.

- ARISTOTEL: *Metafizika*, prev. Tomislav Ladan, SNL, Zagreb 1985.
- ARISTOTEL: *Politika*, prev. Tomislav Ladan, Globus — SN Liber, Zagreb 1988.
- ARISTOTEL: *O duši, Nagovor na filozofiju*, prev. Darko Novaković, Naprijed, Zagreb 1996².
- AURELIUS, Augustinus: *De musica libri VI, Opera omnia, PL*, vol. 32, tom. I, col. 1081-1194.
- BOETHIUS, Anitius Manlius Severinus: *De musica libri quinque, PL*, tom. LXIII, col. 1167-1302.
- CASSIODORI, Senatoris: Flavii Magni Aurelii *De artibus ac disciplinis liberalium litterarum*, Caput quintum: »De musica«, u: *Opera omnia, PL*, vol. 70, Tom. posterior, col. 1208-1212.
- COMOTTI, Giovanni: *La musica nella cultura greca e romana*, Edizioni di Torino, Torino 1991.
- D.: Aristoteles, u: *Encyclopädie der gesammten musikalischen Wissenschaften, oder Universal=Lexicon der Tonkunst*, Bearbeitet von ... dem Dr. Gustav Schilling, Erster Band, Verlag von Franz Heinrich Köhler, Stuttgart 1835, 270-271.
- DIELS, Hermann: *Predsokratovci (Fragmenti)*, I-II, prev. više autora, Naprijed, Zagreb 1983.
- DIOGENIS, Laertii: *De clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophtegmatibus libri decem*, Ex italicis codicibus nunc primum excussis recensuit C. Gabr. Cobet, Editore Ambrosio Firmin-Didot, Parisiis 1878.
- DONAZOLLO, Pietro: Francesco Patrizio di Cherso, erudito del secolo decimosesto (1529-1597), *Atti e memorie della Società istriana di Archeologia e storia patria*, 29 (1912) vol. 28, 1-147.
- DUNS SCOTUS, Ioannes: *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis*, V, 5, 20, The Franciscan Institute St. Bonaventure University, New York, 1997.
- DÜRING, Ingemar: *Ptolemaios und Porphyrios über die Musik*, Elanders Boktryckeri Aktiebolag, Göteborg 1932 (Göteborgs Högskolas Årsskrift XL).
- FIorentino, Francesco: *Bernardino Telesio ossia studi storici su l'idea della natura nel Risorgimento italiano I*, Successori Le Monnier, Firenze 1872.
- FLACIUS ILLYRICUS, Mattha (Matija Vlačić Ilirik): *Audire*, u: *Clavis Scripturae Sacrae seu de sermone literarum, ... Pars prima*, Per Ioannem Oporinum, et Eusebium Episcopium, Basileae 1567, col. 80-81.
- FLASHAR, Hellmut: Aristoteles, u: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart (Allgemeine Enzyklopädie der Musik begründet von Friedrich Blume)*, Zweite, neubearbeitete Ausgabe, herausgegeben von Ludwig Finscher, Personenteil 1, Bärenreiter Kassel-Basel-London-New York, J. B. M. Metzler Stuttgart-Weimar 1999, str. 921-928.
- FORKEL, Johann Nikolaus: *Allgemeine Geschichte der Musik*, Bd. I, Herausgegeben und mit Registern versehen von Othmar Wessely, Leipzig 1788 (pretisak: Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1967).
- GERBER, Ernst Ludwig: *Historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler*, hrsg. von Othmar Vessely, Bd. I, Teil 1-2 (pretisak: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz 1977).

- GOBLOT, Edmond: *De musicae apud veteres cum philosophia conjunctione*, Edebat F. Alcan, Bibliopola, Lutetiae Parisiorum 1898.
- GOTTSCHALK, H. B.: The De audibilibus and peripatetic acoustics, *Hermes* (Zeitschrift für klassische Philologie), 96. Band — Heft 4, September 1968, 435-460.
- Handbuch der Musikgeschichte* (unter Mitwirkung von Fachgenossen), herausgegeben von Guido Adler, Verlag von Heinrich Keller, Berlin — Wilmersdorf 1930.
- HÖGLER, Fritz: *Geschichte der Musik* (Von der Antike bis zur Wiener Klassik), Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, Wien 1951.
- HOWARD, Albert A.: The Aulos or Tibia, *Harvard Studies*, vol. 4, 1-60, Boston 1893.
- KLEIN, Ulrich: »Einleitung« [und] »Anmerkungen« (uz prijevod na njemački spisa *De audibilibus*/Über das Hörbare, u: Aristoteles, *Mirabilia*, übersetzt von Hellmut Flashar, *De audibilibus*, übersetzt von Ulrich Klein, 3, gegenüber der 2. berichtigten, unveränderte Auflage, Akademie-Verlag, Berlin 1990, str. 171-223, 225-286 (Aristoteles, *Werke* in deutscher Übersetzung, begründet von Ernst Grumach, Teil II, Teil III, Akademie-Verlag, Berlin).
- KREYSIG, Friedrich Ludwig: *Aristotelis de soni et vocis humanae natura atque ortu theoria cum recentiorum decretis comparata*, Lipsiae 1793.
- KUHAČ, Franjo Ksaver: Ostavština, Arhiv HAZU, XVII/3-5, prilog 51-54 i XXII/5-3, prilog 5.
- KUHAČ, Franjo Š.: *Ilirski glazbenici* (Prilozi za poviest hrvatskoga preporoda), prir. i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović, HSN, Zagreb 1994 (pretisak).
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: *Slovník umětníkůh jugoslávských*, Tiskom narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1858.
- LALOY, Louis: *Aristoxène de Tarente et la musique de l'antiquité*, Societé française d'Imprimerie et de Libraire, Paris 1904.
- Leksikon antičkih autora*, priredili: M. Bricko, D. Novaković, D. Salopek, Z. Šešelj, D. Škiljan, *Latina et Graeca* — Matica hrvatska, Zagreb 1996.
- LE NOURRY, Nicolaus: *Dissertationes de omnibus Clementis Alexandrini operibus*, PL, vol. 9 (Dissert. II, cap. XXIII, art. V: »De grammatica... de musica...«, col. 1385-1389), col. 795-1484.
- LUKRECIJE KAR, Tit (Lucretius Carus Titus): *O prirodi*, prev. Marko Tepeš, MH, Zagreb 1952.
- MARTINI, Giovanni Battista (Padre Martini): *Musica e cultura nel Settecento Europeo*, a cura di Angelo Pompilio, Leo S. Olschki, Firenze 1987 (Quaderni della *Rivista italiana di musicologia*, 12).
- MUCILLO, Maria: Aristotelov život i djela prema *Discussiones peripateticae* od Frane Petrića iz Cresa, prev. s tal. Vice Vukov, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 5 (1979) 9-10, 193-235.
- PALISCA, Claude Victor: *Humanism in Italian Renaissance Musical Thought*, Yale University Press, New Haven and London 1985.

- PANCONCELLI-CALZIA, Giulio: *Die Phonetik des Aristoteles*, Hansischer Gildenverlag, Hamburg 1942.
- PATRIZI DA CHERSO, Francesco (Frane Petrić): *Della poetica*, Edizione critica a cura di Danilo Aguzzi-Barbagli, vol. I, Nella Sede dell' Istituto Palazzo Strozzi, Firenze 1969.
- PICUS MIRANDULANUS, Ioannes: »Conclusiones nongentae« (Romae publice propositae, praecipitos Theologiae locos, et plerosque in quibus philosophorum omnis labor et studium cernitur, continentes), u: *Opera omnia*, tom. I (...), Bottega d'Erasmus, Torino 1971, 63-113 (pretisak).
- PLAMENAC, Dragan: O hrvatskoj muzici u vrijeme renesanse, *Hrvatska revija*, 9 (1936) 3, 145-150.
- PLATON: *Timaeus*, u: *Opera*, vol. II, Ex recensione C. E. Ch. Schneideri, Graece et Latine, cum scholiis et indicibus, Editoribus Firmin-Didot et sociis, Parisiis 1900, 196-249.
- PLATON: *Fedon*, prev. Koloman Rac, Naklada »Jurčić«, Zagreb 1996.
- PLATON: *Država*, prev. Martin Kuzmić, Naklada »Jurčić«, Zagreb 1997.
- PLUTARCHI *De Musica Commentarius*, in: *Plutarchi Chaeronensis Omnium quae exstant operum Tomus secundus continens moralia*. Guilelmo Xylandro interprete, Lutetiae Parisiorum, Typis Regiis, Apud Societatem Graecarum Editionum, M.DC.XXIV, 1131-1147.
- PRANTL, Karl (Carolus Prantl): »Praefatio«, u: *Aristotelis Quae feruntur De Coloribus, De audibilibus, Physiognomonica*, recensuit Carolus Prantl, In Aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1881, str. [III].
- REESE, Gustave: *Music in the Renaissance*, W. W. Norton & Company Inc., New York 1959.
- RICHTER, Lukas: »Porphyry«, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. by Stanley Sadie, vol. 15, Macmillan publishers limited, London 1980, str. 123.
- ROSE, Valentinus (coll.): *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta*, In Aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1886.
- SACHS, Curt: *Die Musik der Antike*, u: Wilhelm HEINITZ: *Instrumentenkunde*, Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion M.B.H., Wildpark — Potsdam 1928.
- SCHLESINGER, Kathleen: *The Greek Aulos*, Methuen, London 1939 (pretisak: Groningen 1970).
- STIPČEVIĆ, Ennio: *Hrvatska glazba (Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća)*, Školska knjiga, Zagreb 1997.
- TUKSAR, Stanislav: *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, JAZU, Zagreb 1978.
- TUKSAR, Stanislav: *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka (Nazivlje glazbala i instrumentalne glazbe u tiskanim rječnicima između 1649. i 1742. godine)*, Hrvatska muzikološko društvo — Muzički informativni centar KDZ, Zagreb 1992.

- WALTHER, Johann Gottfried: *Musikalisches Lexicon oder Musikalische Bibliothek, ...*
... Wolfgang Deer, Leipzig 1732.
- WEST, Martin L.: Porphyrios, u: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (Allgemeine
Enzyklopädie der Musik begründet von Friedrich Blume), Zweite,
neubearbeitete Ausgabe, hrsg. von Ludwig Finscher, Personenteil 13,
Bärenreiter-Metzler, Kassel, London, New York, Prag, Stuttgart, Weimar 2005,
st. 779.
- ŽUPANOVIĆ, Lovro: Hrvatska glazba u XVI stoljeću, *Kolo*, NS, 6/CXXVI (1968.)
4, 225-252.
- ŽUPANOVIĆ, Lovro: *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb 1980.
- ŽUPANOVIĆ, Lovro: Hrvatska glazba u vrijeme Frane Patricija-Petrića, *Zbornik
radova VI. Međunarodnog filozofskog simpozija 'Dani Frane Petrića'* (Cres, 13.-17.
srpnja 1997.), HFD, Zagreb 1999, 469-472.

Summary

ARISTOTLE'S MUSICAL-THEORETICAL WRITING ΠΕΡΙ ΑΚΟΥΣΤΩΝ / DE AUDIBILIBUS (IN FRANE PETRIĆ'S LATIN TRANSLATION)

In the paper *Περί άκουστων / De audibilibus / On audibilities*, Aristotle questions from various aspects underlying musical-theoretical characteristics and the distinctive features of voices, sounds and musical instruments, that is, the quality, position, pitch, depth and colour of sounds and voices, as well as the sound and quality of musical instruments. The paper abounds in medical-philosophical, but also in purely medicinal and natural-scientific elements. Thus, the Philosopher also threads through the paper his philosophical reflections, by which he generalizes the particular and directs from the lower to the higher. Only by careful reading of the paper does it become clear that the reader is faced with an interdisciplinary, polyvalent piece of writing, as befits the ancient encyclopaedist Aristotle the Philosopher. Everything found in Nature, handicrafts, agriculture, and the animal kingdom could serve Aristotle as a good comparison, an explanatory example and as strong confirmation for everything whose rudiments, origin, essence and purpose he wanted to indicate. He also called on his predecessors in order to support and verify his statements. It is clear then that, whenever he thought it might be advisable, Aristotle would more clearly explain his argumentations by scenes from life: lungs / bellows, the expiratory blow / a thrown-out object, a narrow windpipe / sea straits etc. The given paradigm consists of Aristotle's argumentative patterns for the explicability of everything with the help of nature. Thus, the Philosopher has expanded his *peripatos* to encompass all of nature. Occasionally one can observe a contextual incoherence in Aristotle's reflections, which sometimes stand more in a digressive than in a contextual correlation. However, only for a moment it may appear as

if a particular explanatory elaboration has escaped Aristotle's control. Sometimes he embarks on elaboration and only seemingly digresses notably in his analysis in order to outline his final thought in the way in which he intended: with lively exemplification, more strongly confirmed and absolutely clearly presented. Along with other translators, Petrić contributed to the full justification for including Aristotle in the history of music. The translation of the paper *De audibilibus* gave him the chance additionally to convince the experts already familiar with his work that music, compared to philosophy, in his case was neither Tacitus's »terra incognita« nor unessential. In principle, we take the same view of Petrić as we do of Aristotle: in the immensely rich traditional heritage he did not leave unused the other oar on the philosophical ship on Thales's water: Music.